

Gyors reagálású közgazdász mindig talál szöveget

László Csaba: *Crisis in Economics*
Akadémiai Kiadó, Budapest, 2009.

A gyakran idézett közgazdász vicc szerint a fizikus, a vegyész és a közgazdász hajótörést szenvednek, és egy kopár szigetre vetődnek. Már az éhhalál küszöbén állnak, amikor konzervdobozt sodor eléjük a víz. Az egyetlen bökkenő az, hogy konzervnyitójuk nincs. A három tudós tanakodni kezd, hogy mitévők legyenek. Először a fizikus rukkol elő a megoldással. „Keressünk egy csúcsos sziklatömböt és hajtsuk a doboz fedelét a csúcs körül 25 méter/secundummal!” A kémikus is szakmájának megfelelő ötlettel áll elő. „Melegítsük fel a dobozt 100 Celsius fölé a napon, és akkor a belső nyomás révén majd kinyílik.” A közgazdász leereszkedő modorban szakítja meg a társalgást. „De Uraim! Én sokkal elegánsabb megoldást tudok: tételezzük fel, hogy van konzervnyitónk!”

Az analógia több értelemben is vonatkoztatható tudományágunkra. A világgazdaság legutóbbi fejleményei, a globális válság hullámai ugyancsak feltörhetetlennek tűnő dobozokat sodornak a közgazdászok elé, amint azt Csaba Lászlónak az Akadémiai Kiadónál angol nyelven megjelent legújabb kötete: „Crisis in Economics” érzékletesen bemutatja. Ha a szerző olvasatában a hajótörés talán túlzás is lenne a szakma állapotára, konzervnyitónk biztosan nincsen. „Módszertani szerszámosládánkban” (Csaba László által használt kifejezés) nincsenek olyan patent eszközök, amelyekkel könnyen, gyorsan megfejthetnénk a könyvben taglalt izgalmas rejtvényeket, legyenek azok az elmélet belső enigmái vagy a közép-európai átmenet eleddig tisztázatlan kérdései.

Az is kérdés, hogy törekednek-e egyáltalán az elmélet művelői arra, hogy kinyissák a gyakorlat által felszínre vetett „dobozokat.” Megszívleli-e az ökonómusok céhe *Gregory Mankiwnak* a könyvben mottóként idézett intését: „Isten nem azért küldte a makroközgazdászokat a Földre, hogy elegáns teóriákat állítsanak fel, hanem, hogy gyakorlati problémákat oldjanak meg! (19. o.) Csaba László szerint az utóbbi jogos igény a szakmával szemben, és ő maga ezzel a könyvével (mint szinte minden, az utóbbi években született írásával, így akadémiai székfoglalójával is) példát mutat a legabsztraktabb, már-már gazdaságfilozófiai-módszertani kérdések (Mi a helye az intézményeknek a közgazdaságtani elemzésben? 36–40 o.) és az égető gyakorlati problémák (Nyert vagy veszített az utca embere Magyarország EU-csatlakozásával? 173. o.) szerves összekapcsolására.

A szerző gyakorlati problémák iránti érzékenysége azonban korántsem általános az elmélet művelői körében. Csendes időszakokban a szakma sterilitása nem annyira szembetűnő, de amikor a megoldhatatlannak tűnő problémák reménytelenül összegubancolódnak, mint napjainkban, sokkal határozottabban vetődik fel a közgazdászokkal szemben a már Széchenyi által is megfogalmazott sürgetés: „Ne mindig generalitásokban csak; 's mondja már hát, mit kell tenni!”¹ A közgazdaságtan krízisét (vagy fogalmazzunk a szerzőt követve óvatosabban), belső módszertani problémáit a gazdaság krízise teszi igazán láthatóvá.

1 Széchenyi István (1833/1984): Stadium (Reprint kiadás) Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, Budapest

A könyv első részében Csaba László ezekre a *belső módszertani problémákra* irányítja a figyelmet. Ebben a részben az olvasót nemcsak az idézett szerzők, könyvek, cikkek számosságával kápráztatja el, hanem elsősorban ezek fajsúlyával. A szakbarbárok korában kivételesnek számít az a judícium, amellyel Csaba eligazítja az olvasót a szakirodalom tengerében. Miközben biztos kézzel válogat a módszertan szempontjából releváns munkák és szerzők között, fajsúlyos és manapság már nemigen firtatott kérdésekre keresi a választ. Olyanokra például, hogy van-e esélyük az európai közgazdászoknak (és köztük is a volt szovjet tömbben élő szakmabelieknek) a „nagy elmélethez” való érdemi hozzájárulásra a közgazdaságtan amerikanizálódásának világában. „Levonhatunk-e valamely általánosabb elméleti leckét Közép- és Kelet-Európa diverz regionális tapasztalataiból a globális közgazdasági elemzés számára?” (14. o.) A neves közgazdász ebben az erősen elméleti-módszertani részben bemutatja, hogy milyen úton jutott el a közgazdaságtan a mai technicizált, erősen matematizált állapotába, és megvilágítja: mi magyarázza azt, hogy nyilvánvaló hiányosságai ellenére a kvantitatív elemzés feltehetően a jövőben is uralkodó módszertani irányzat marad a közgazdaságtanban.

Miközben fejtegetései nagy részével a recenzens maradéktalanul egyetért, két megjegyzés azért idekívánkozik. Csaba László – messzemenően elismerve a technicizált mainstream közgazdaságtan érdemeit – vehemensen ostromolja a „technicista ortodoxiát” (lásd a 30–36. oldalt), amin a matematizálás túlhajtását, a modellek kiürülését, a kvantitatív módszerek öncélúvá válását érti. Egyben hosszabb távon fenntarthatatlannak ítéli ezt a megközelítést. A bökkenő csak az, hogy míg szinte minden más állítását művek és tudósok garmadájának idézésével teszi kéz-

zelfoghatóbbá, a „technicista ortodoxiát” taglalva egyáltalán nem világítja meg, hogy pontosan kik, illetve mely művek képviselik ezt a módszertani szélsőséget a közgazdaságtanon belül. E nélkül pedig – úgy tűnhet – fantomokkal hadakozik, noha minden elfogulatlan olvasó érzi, hogy a jelenség (mármint az öncélú technicista „gimnasztika”, a steril modellezgetés) létezik a közgazdaságtan művelésében.

A másik megjegyzés a kvantitatív és a kvalitatív elemzés, a formalizálás és a tartalom viszonyát illeti. A mainstreamnek a „peremekről”, a közgazdaságtan határvidékeiről érkező intellektuális tartalmakkal való gazdagítását a szerző igen magas színvonalúan tárgyalja (36–40. o). A kiegyensúlyozott leírás azonban igényelte volna annak érzékeltetését is, hogy milyen öles léptekkel halad a mainstreamen kívül álló, új *intézményi közgazdaságtan*, az ún. *új politikai gazdaságtan* vagy akár a hagyományosan verbális *gazdaságtörténet* is, nyilvánvaló mainstream hatásra, a kvantitatív elemzéssel való gazdagítás felé. Az érem másik oldala ennek a trendnek a bemutatása lenne. A 90-es évek eleje óta e sorok írója számos alkalommal vett részt a St. Louisban működő Ronald Coase Intézet nyári „fejtágítóin”. A workshopok kifejezett célja az volt, hogy az új intézményi közgazdaságtanon belül kibontakozó friss módszertani irányzatokat tudatosítsa a Közép-Kelet-Európából érkező (többnyire fiatal) kollégákban. A kvantitatív elemzés, sőt nota bene az ökonometriai módszerek alkalmazása e workshopon megvitatott közép-kelet-európai intézményi dolgozatokban az idő múlásával egyre nőtt. Az utóbbi néhány évben már tanítványaimat küldtem erre a hasznos szeánszra. A legutóbbi résztvevő azzal érkezett haza, hogy az ott tárgyalt új intézményi dolgozatok már gyakorlatilag 100 százalékban formalizáltak voltak. A fiatal kelet-közép-európai kutatók majd mind-

egyike „high tech” kvantitatív elemzésen és modellezésen nyugvó írásokat tárt a 2009-es intézményi közgazdaságtani workshop résztvevői elé. Mindezzel egyáltalán nem akarom megkérdőjelezni a könyv jogos kritikai észrevételeit a kvantitatív elemzés vadhajtásaival szemben. A matematikai formalizálás időnként és helyenként valóban maga alá gyűri a tartalmi megfontolásokat a közgazdasági problémák taglalásában, és ez káros a közgazdaságtan fejlődésére. Csak jelzem, hogy lassan nem marad már olyan terület a közgazdaságtanban, ahol a formalizálás, az ökonometriai modellek alkalmazása mellőzhető volna. Fokozottan áll ez a szerző által középpontba állított új intézményi közgazdaságtanra.

A könyv II. részében a szerző a *poszt-tranzíciós változások elméleteit* veszi górcső alá, középpontba állítva az állami beavatkozás kiterjedtségét és eszközeit a vizsgált régióban, amelyek szerinte a régióon belüli jelentős különbségeket magyarázzák. A könyv 81–83. oldalán Csaba László jól áttekinthető összefoglalást ad mindarról, ami a közép-kelet-európai országok diverz poszt-szocialista fejlődéséből általánosítható. Így utal a politikai és a gazdasági racionalitás konfliktusára a térség országaiban, a piacgazdasággá való átalakulás normatív elvárásai és a valós fejlemények közötti meglehetősen széles résre, vagy az olsoni érdekcsoportok befolyására, amely Csaba szerint sokkal inkább magyarázza a térségben zajló folyamatokat, mint a bármely hosszú távú közösségi cél. (82. o.) Nagyon kevés olyan kortárs magyar közgazdász van, aki annyira otthonosan mozogna Közép-Kelet-Európa nem könnyen áttekinthető viszonyában, mint Csaba László. Elvértve akadnak olyanok, akik annyira naprakészen követnék a fejleményeket és elméleti rezonanciájukat, továbbá olyan enciklopédikus tudást halmoztak volna fel a térségről,

mint a *Crisis in Economics* szerzője. Valljuk be, a legtöbbünk többet tud az Atlanti óceán másik partján zajló elméleti vitákról, mint arról például, hogy történik-e valami érdekes az akadémiai berkekben a magyar határtól alig félszáz kilométerre, Pozsonyban. Bizonyos fokig persze természetes és tipikus, hogy a periférikus helyeken az elméletet művelők vigyázó szemeket a centrumban zajló folyamatokra vetik, az is tipikus, hogy a radikálisan új tudás többnyire nem a centrumban, hanem a periférián születik. Elég felidézni a kuhni fejtegetéseket a tudományos forradalmakról. Nemcsak a tudomány határvidékei, hanem a földrajzi értelemben vett határvidékek is fontosak lehetnek. Kevésé valószínű persze, hogy a forradalmasító periféria szerepére éppen térségünk lenne esélyes, mégsem lehet túlértékelni azt a tudományos missziót, amelyet Csaba László felvállal ebben a művében (miként számos korábbi írásában), becsatornázva az újonnan csatlakozott országok problémáit a közgazdasági köztudás folyamába.

A könyv III. részében a szerző az *európaizáció* elméleteit elemzi. A problémákat mind az EU szintjén, mind pedig az újonnan csatlakozott országok prizmáján keresztül is megvizsgálja. Olyan izgalmas kérdésekben foglal állást, mint a „koraszülött” kibővítés kérdése, a Lisszaboni Szerződés értékelése (alibi vagy lehetőség?), vagy a csatlakozás mérlege a magyar gazdaság szemszögéből. Harcba száll az általános EU-szkepticizmus és a (sok szempontból érthető) csalódottság diktálta attitűdökkel és közkeletű fals koncepciókkal. A könyv 167–173. oldalán világos áttekintést ad ezekről, kiemelve az EU nélkülözhetetlen szerepét a piacgazdasági intézmények stabilizálásában. A nyomasztó globális válság és számos megoldatlan problémánk (az egészségügyi reformtól a demográfiai problémákon keresztül ver-

senyképességi lemaradásunkig) még a szakemberek optikáját is eltorzítja, amikor az ország esélyeit mérlegelik, vagy a csatlakozás eredményeit értékelik. Fontos ezért leszögezni: „Történelmi perspektívában aligha kétséges, hogy Magyarország köztes és bizonytalan helyzete, ami az országot jellemezte, amióta 1918-ban visszazerezte a függetlenségét, a nyugati politikai, gazdasági és védelmi közösségbe való visszaintegrálásával 2004. május elsején véget ért.” (168. o.)

Csaba László nem a viccbeli „tétélez-zük fel, hogy van konzervnyitónk...” közgazdászok körébe tartozik, hanem az elmélet művelőinek egy ritka, kihalófélben lévő fajtájának a képviselője. Könyve messzemenően tanúsítja: nem mondott le arról, hogy művei hasznosak legyenek. Különösen erőteljes ez a törekvés a könyv IV. részében (*Towards a theory of sustainable economic growth and prosperity*). A IV. rész számos ajánlást tartalmaz, amelyek közvetlenül segíthetik gazdaságpolitikai dilemmáink feloldását. Megszívlelendő a Csaba-féle reformnapirend (206–211. o.). Hangsúlyozza, például, hogy az országra jellemző és számos további gond forrásának tekinthető alacsony megtakarítási ráta, a pénzügyi szektor mainál (és még talán a nemzetközileg szokásosnál is) jóval szigorúbb elszámoltathatósága és transzparenciája, pontosabban az ezekre vonatkozó szabályok bevezetése mellett orvosolható. Hasonlóképpen segítő szándékú egyértelmű kiállása a különböző csoportok populista jellegű kedvezményezésével szemben, miközben kétségbe vonja a minimális állammal való kísérletezgetést is, hangsúlyozva, hogy az állam aktivitása és dirigista volta két teljesen különböző dolog.

E recenzió terjedelme nem engedi meg, hogy valamennyi javaslatát (akár csak a 212–215. oldalon tárgyaltakat) bonckés alá vegyük. Ezek közül néme-

lyekkel a recenzens maradéktalanul egyetért, mások esetében talán másképp fogalmazna, vagy akár más javaslattal állna elő. Vitatkozhatnánk például azzal, hogy a „valós kérdés az [az egészségügygel kapcsolatban], hogy miként csatornázzunk vissza pótlólagos forrásokat erre a területre, és hogyan biztosítsuk ezek tudatos és célszerű elköltését, nevezetesen inkább a szolgáltatások javítására, mint költségmegtakarításra.” (214. o.) Magunk részéről sokkal fontosabbnak tartjuk újabb pénzek beöntésénél a feneketlen zsákba, azokat az intézményi reformokat, amelyek szükségességét Csaba László sem vitatja, csak (és ezzel már tökéletesen egyetértünk) hangsúlyozza hosszú távú kifutásukat. Egyetértésünk vagy egyet nem értésünk azonban másodlagos. A lényeges az, hogy valamennyi javaslat fontos és elgondolkodtató. Azt a felelősséget és jobbító szándékot példázza, amelyet olyannyira hiányolunk a magas elmélet számos művelője esetében. Csaba László nem tétélezi fel, hogy van konzervnyitója, inkább addig keresgél, míg talál egy szöveget, hogy kipiszkálhassa az elméleti tartalmat a sokak számára örökre zárva maradt konzervdobozból (vagy inkább: fekete dobozból). Könyvének bevezető részében ezt a célt tudóshoz illő szerénységgel fogalmazza meg: „Reméljük, hogy hozzájárulunk, ha csak szerény mértékben is azokhoz a hangsúlyváltásokhoz, amelyek a globális közgazdasági szakmában végbemennek” (14–15. o.). Az olvasók, akik kezükbe veszik majd a könyvet (Csaba László műveinek olvasottságát ismerve minden bizonnyal nagyon sokan) valószínűleg ugyanarra jutnak majd mind a recenzens: Csaba László ezzel a könyvével is hozzájárul a közgazdász-céh gondolkodásának formálásához, és nemcsak szerény mértékben.

Közgazdasági adatok elemzése

Gary Koop: Analysis of economic data, 2nd Edition, John Wiley & Sons Ltd, 2005, fordította Cseres-Gergely Zsombor, Osiris, Budapest, 2008, 269 o.

Gary Koop sajátos tematikájú és egyedi megközelítésű könyvet írt a közgazdasági adatok elemzéséről.

A könyv témakörei alapján a szokásos statisztika/ökonometria felosztás határmezsgyéjén helyezkedik el, hiszen az első részekben tárgyal olyan kérdéseket, amelyek szinte kizárólag statisztika tankönyvek anyagát képezik, míg az utolsó fejezetekben feldolgozott témakörök szigorúan az ökonometria tankönyvek anyagát képezik. Rövid leíró statisztikai alapozás után a könyv a korrelációra, mint kulcsfogalomra építve a regressziószámítás és a sztochasztikus idősorelemzés eszköztárát veszi sorra.

A megközelítés sajátossága, hogy a szerző szerint nem szükségesek matematikai előtanulmányok a könyv megértéséhez, elegendő a 4 alapművelet ismerete. Éppen ezért az alkalmazott számítások jórészt rejtve maradnak az olvasó előtt, a fő mondanivaló az alkalmazott módszerek hasznosságának és értelmének bemutatása. Erre a megközelítésre vezethető vissza a könyv legfontosabb erényei és hiányosságai.

Kétségtelen pozitívuma a könyvnek, hogy nagy hangsúlyt helyez a gyakran elkövetett logikai hibákra, többszörösen felhívja a figyelmet ezekre, számos példán keresztül mutatja be a logikai bukfencekből adódó helytelen következtetéseket. Általában a statisztikai, ökonometriai tárgyú könyvek csak megemlítik ezeket a buktatókat, de a technikai részletekben való elmélyedés során – főképpen a témával először ismerkedő hallgatók számára – feledésbe merülnek. Ezt az előnyt részben éppen annak köszönheti, hogy a

matematikai formulák hiánya nem vonja el a figyelmet a gondolkodástól, a probléma és az eredmények értelmezésétől.

A matematikai formulák nélküli szemlélet ugyanakkor nehézkessé teszi a témában további ismeretekre törekvő hallgató számára a továbblépést. A könyv lényegében felöleli azokat a témaköröket, amelyek érdemi matematikai (analízis, valószínűségszámítás, lineáris algebra) tudás nélkül egyáltalán feldolgozhatóak. Ebből adódóan, mindazok, akik érdeklődésük, vagy későbbi tanulmányaik miatt szeretnék mélyebben megismerni a statisztika és/vagy az ökonometria további területeit, elkerülhetetlenül meg kell, hogy ismerkedjenek a könyvben tárgyalt kérdések formuláival is. Valószínűleg kevés lehangolóbb tanulási élmény van, mint egy témát újra feldolgozni, pusztán a képletek szintjén. Mindezek alapján a könyvet csak olyan oktatási programok részére tudjuk jó szívvel ajánlani, ahol a statisztikai-ökonometriai oktatás mindössze egyetlen félévből áll. A könyv nagyjából egy heti két óra előadás és két óra szeminárium típusú időkeretben egy szemeszter alatt feldolgozható, az ezt teljesítő hallgatók képesek lesznek a tárgyalt témakörökben a szakirodalom olvasására. A pontos (és logikai úton a szükséges mélységben nem tárgyalható) modellfeltételek ismeretének hiányában a könyvből tanulók azonban csak nagyon korlátozottan lesznek képesek matematikailag is korrekt modellezésre. A felhasználás során viszont kevés károsabb tevékenység van, mint egy helytelenül alkalmazott modell alapján hibás következtetések levonása. Amennyiben tankönyv-

ként szolgál a könyv, feltétlenül fel kell hívni a diákok figyelmét arra, hogy első-sorban „olvasáskészséget” kapnak.

A könyvben az elérhető ökonometriai programcsomagokra csak utalás történik, az egyes módszerek implementációjára csak Excelben kap az olvasó útmutatást. A keresztmetszeti elemzéseknek a könyvben szereplő módszereinél ez nem okoz jelentős problémát, azonban az idő-soros elemzések túlnyomó részénél a speciális programcsomagokban egyetlen kattintással elérhető becslések és próbák helyett csak komoly adatelőkészítést igénylő, nehézkesen megvalósító módszereket találhatunk meg. Még akkor is, ha az ökonometriai ismereteket csak szakácskönyv módjában akarjuk átadni, célszerű lenne a szokásos programcsomagok outputjaira utalni (hiszen a próbák null-és alternatív hipotéziseinek és a p-értéknek az ismerete a döntési szabályt megadja), így az adott kérdésekben a gyakorlatban is használható tudást adva az olvasó kezébe.

Az alkalmazott módszer tesztelésére megkértem két, magasan képzett, azonban matematikából csak középfokú – több mint 10 éve szerzett – ismeretekkel rendelkező ismerősömet, hogy figyelmesen olvassák végig a könyvet. A tapasztalatok azt mutatják, hogy az ilyen olvasók a 6. fejezetig képesek a dematematizált ökonometriát követni, a további részek megértése már nehézségekbe ütközik.

A könyv 12 fejezetből épül fel, az 1–2. fejezet bevezetésként szolgál, a 3–7. fejezetek a keresztmetszeti adatok elemzésével kapcsolatos, míg a 8–12. fejezetek az idő-soros adatok ökonometriájához kapcsolódó ismereteket közvetítenek.

A bevezetést követő 2. fejezet a statisztikai adatok alapfogalmaival (nagyon rövid összefoglalót adva az indexszámokról), a leíró statisztikai mutatók közül az

átlag és a szórás mutatójával ismertet meg. A módusz és a medián, illetve néhány helyzet- és szóródási mutató csak a függelékben kerül említésre. A grafikus eszközök fontosságát jól emeli ki, azonban a hisztogrammal kapcsolatos részek félrevezetőek. Egyrészt a könyvben bemutatott ábrák nem hisztogramok, hanem oszlopdigramok (az Excelben hibásan szereplő rutinra alapozva tévedhet a szerző), ráadásul a szimmetrikus eloszlás szemléltetésére használt ábra a határok rossz megválasztása miatt közepesen aszimmetrikus eloszlást mutat.

A harmadik fejezet a könyv kulcscategóriájának számító korrelációval foglalkozik. A szemléltetés látványos, a korreláció fennállása és az ok-okozati összefüggés léte közti kapcsolat bemutatása („A korreláció megléte [...] nem jelenti azt, hogy a két változó között oksági összefüggés van.”) esszenciális. Ugyanakkor a témában járatosak számára a korreláció (jelenség), a korrelációs együttható és a lineáris korrelációs együttható összemosása meglehetősen durva hibának számít, és a mértékadó szakirodalom is kiemeli ezek eltérését.

A negyedik fejezet az „egyváltozós” regresszió alapjainak bemutatására vállalkozik. Az eredeti könyvben ez a fejezet az angol szakirodalomban meghonosított „simple regression” kifejezést használja, ennek szokványos magyar fordítása kétváltozós regresszió. A fejezet érthetően és világosan mutatja be a kétváltozós lineáris regresszió β paraméterének lényegét, és a néven nem nevezett determinációs együtthatót (R^2), illetve jelzés szinten bemutatja a nemlineáris regressziószámítás lehetőségeit. Az utóbbi a részletesen tárgyalt paraméterértelmezések hiányában inkább csak technikai szerepet kap.

Az ötödik fejezet a – kétváltozós – regresszió statisztikájáról szól. A regresz-

sziós paraméter hibájának tárgyalása a könyv egyedi módszertani megközelítésének egyik csúcspontja. A fejezet közepén felírt képlet elemeit igen szemléletesen mutatja be a szerző, és a konfidencia-intervallumot is sikerül úgy bevezetni, hogy az a megfelelő matematikai statisztikai alapozás nélkül is megragadható. Hasonlóan jól érthető a t- és az F-próba, érdemes lett volna megemlíteni a két próba eredményének (és p-értékének) szükségszerű egyezőségét, hiszen ez néhány próbálkozás után a kezdő modellezőknek is szemet szúr.

A hatodik fejezetben a többváltozós regressziószámítás alapjainak bemutatására kerül sor. A paraméterek értelmezése során kulcsfontosságú ceteris paribus elv igen alaposan és sokoldalúan kerül elő, és így jól alapozza meg a kihagyott változó miatt felmerülő torzításról szóló részt. Ehhez kapcsolódva a multikollinearitás kérdését már kissé felületesen kezeli a szerző, legfőképpen annak következményeit hiányolhatjuk az alfejezet elolvasása után.

A hetedik fejezet a dummy változókkal foglalkozik. Először az egyetlen dummy változót (és konstans) tartalmazó regresszió és a részátlag számítás összefüggését mutatja be, majd fokozatosan bővíti a modellt a több és többféle változót tartalmazó változat felé, különös figyelmet fordítva az egyes változatok esetén az értelmezésre. Az értelmezések kiemelése ebben a fejezetben is az erősségek közé tartozik. Az interakciók nagyobb odafigyelést igénylő értelmezése már elnagyolt, míg a korlátozott eredményváltozójú modellekre csak utalás történik.

A nyolcadik fejezettől kezdve az idősoros adatok elemzése kerül bemutatásra. Elsőként az osztott késleltetésű modellek – Excellel megoldható – elemzésével találkozhatunk. Bár a szerző is meg-

jegyzí, hogy az ilyen feladatok megoldása táblázatkezelővel meglehetősen kényelmetlen, végigérvölteti ezt a megoldást. A könyvből tanulók számára ez a pont lehet az, ahol eddigi lelkesedésüket elveszítik. A fejezet melléklete bonyolultabb osztott késleltetésű modelleket tárgyal bevezető szinten, azonban ebből sem a modellezés technikájára, sem annak relevanciájára nem kapunk információt.

A kilencedik fejezet az egyváltozós idősormodellek bevezetője és az AR(1) modellek ismertetése. A könyv egyik legnagyobb kihívásához érkezik ezen a ponton, hiszen a stacionaritás – az idősor-elemzésben alapvető fontosságú, de matematikai előképzettséget igénylő – fogalmát kell bevezetni. A matematikai eszköztár hiányában a viszonylag korrekt definiálás csak az AR(1) modellel leírható idősorokra történik meg, bár így is kapunk félrevezető tanácsokat (ha az idősoroknak egységgyöke van, akkor az első differencia biztosan stacionárius lesz). A differencia- és a trendstacionaritás közti különbségtétel viszont a stacionaritás egzakt megközelítésének ismeretében megkérdőjelezhető (a könyv szerint a trendstacionárius idősor stacionárius, várható értéke állandó). A fejezet végén említést kap a Dickey-Fuller próba is, azonban a táblázatkezelő hiányosságára hivatkozva csak hosszú idősorokra kapunk hüvelykujjszabály jellegű kritikus értékeket, a problémát igen leegyszerűsítve. A közgazdasági cikkek megértéséhez is nagyban hozzájárulna, ha a fejezet legalább említés szintjén foglalkozna az MA, illetve az ARMA modellel, amik a Box-Jenkins modellezésben alapvető modelleknek számítanak.

A tizedik fejezetben az ADL modellekkel találkozhatunk. A viszonylag általános esetet követően két speciális esetet tárgyal a fejezet, először a hamis regressziót, majd a kointegrációt. Bár az

előbbi lényege csak az utóbbi tárgyalása során derül ki, ebben a fejezetben legalább egyértelmű a megkülönböztetés. A kointegráció intuitív megközelítése is szemléletes, a közgazdasági probléma megértését elősegíti, az ökonometriában szokásosan használt tesztek viszont szinte teljesen hiányoznak (egyedül az Engle-Granger teszt elvégzésére van útmutatás). A kointegráció után a hibakorrekciós modell bemutatása következik, ahol mind a stacionaritás kérdését, mind a maradéktag és a hibatag megkülönböztetését igen nagyvonalúan kezeli a szerző (tegyük hozzá, az utóbbi mögött álló módszerek jócskán túlmutatnak a könyv keretein).

A 11. fejezet eredetileg az idősoros módszerek alkalmazásairól (és nem a magyar fordításban szereplő alkalmazhatóságáról) szólt. A fejezet három területet érint, a volatilitás, a Granger-okság és a vektor-autoregresszív modellek kérdéseit. A volatilitás kapcsán nem a pénzügyi ökonometria által leggyakrabban használatos ARCH modellcsalád kerül előtérbe, hiszen ennek alkalmazása meghaladná az Excel adta kereteket. A Granger-okság teszteléséhez használatos egyenletek és a tesztelés mögött húzódó logika korrekten le van írva, maga a szokásos próba azonban csak a függelékben kapott helyet. A VAR modellek kapcsán az egyenletek felírásán túl leginkább az ökonometriai és a makroökonómiai modellezés kapcsolatáról tudunk meg érdemi információkat. Az idősoros részben először itt találkozhatunk az előrejelzés kérdésével, meglehetősen szűkre szabotán, jellemzően letudva azzal a kérdéssel, hogy a számítógépes programok vagy

tudják ezt, vagy nagyon bonyolult kiszámolni.

A 12. fejezet a „Korlátok és kiterjesztések” címet viseli, és három területet ölel fel, a függő változó speciális jellege miatti problémákat, a hibatag szokatlan viselkedése miatti problémákat és a szimultán egyenletek problémáját. Az első probléma esetén a könyv négy területhez ad tanácsot arra vonatkozóan, hogy az érdeklődő olvasó milyen címszavak mentén találhat megoldást. A második problémakörben a heteroszkedaszticitás és a maradéktag autokorrelációja miatt fellépő problémákról esik szó, egzakt azonosítási módszerek nélkül. A szimultán egyenletes modellekről megtudhatjuk, hogy a legkisebb négyzetek módszerével általában nem becsülhetjük.

A könyvhöz tartozó adatok a bevezető fejezetben megadott weboldalról tölthetők le .txt és .xls formátumban. A biztosított adatsorok a szemléltetést jól szolgálják, azonban további elemző munkára, vagy gyakorlásra nem jól használhatóak. Kétségtelen, hogy a tárgyalt problémák nagy része Excelben is feldolgozható, arra mégis ügyelhetett volna a szerző, hogy a .txt fájlok fejléce olyan legyen, hogy az általuk ajánlott programmal közvetlenül megnyithatóak legyenek.

Összességében tehát egy hiánypótló, de csak igen körültekintően használható munkáról van szó, ami az üzleti vagy a társadalomtudományi képzés bizonyos ágaiban sikerrel alkalmazható, de magasabb színvonalat kitűző, mester szintű tanulmányokat feltételező közgazdasági képzésben eredményesen nem használható.

KOTOSZ BALÁZS

Meghívó a Pigou Clubba

Externáliák kezelése Pigou-adóval

A közgazdászok többsége pozitívan vélekedik az energia, illetve nyersanyag felhasználásra kivetett adók emeléséről, szemben a közvélemény jelentős részével. Esszéjében Mankiw a gazdasági tevékenységek, kiemelten a közlekedés során létrejövő externáliák csökkentésének kérdésével foglalkozik, elsősorban a Pigou-adó kivetésének hatásait elemezve.

Az adózás kérdése csak egy azon területek közül, amellyel kapcsolatban a közgazdászok és a társadalom nagy részének véleménye között hihetetlen ellentétek feszülnek. Elég, ha csak a szabadkereskedelemre gondolunk, amelyet a legtöbben elleneznek, ugyanakkor szinte mindenki élvezi az ebből fakadó előnyöket. Hasonló a helyzet a lakásbérleti díjak szabályozásával, amit a legtöbben szeretnének elérni, ám gazdasági szempontból egyértelműen káros.

Cikkében Mankiw egy, a két csoport szintén teljesen ellentétes véleményét kiváltó kérdéssel foglalkozik: a Pigou-adókkal. A Pigou-adók kivetése, illetve ezek optimális szintje elsősorban az energiaszektor kapcsán van számos országban folyamatosan napirenden. A közgazdászok és politikusok közti véleménykülönbségre jó példa az üzemanyagokra kivetett adó. *Steve Levitt*, a *Freakonomics* című bestseller társszerzője nemrég azt írta: „Már régóta úgy érzem, hogy az üzemanyag ára az Egyesült Államokban túlságosan alacsony”. A továbbiakban hitet tett az üzemanyagokat sújtó magasabb adóterhek szükségessége mellett. Ezzel szinte egy időben *Nancy Pelosi*, a washingtoni képviselőház demokrata elnöke éppen ellentétesen nyilatkozott.

Érdemes megemlítenünk a *Wall Street Journal* 2007-es felmérését, amely

az alternatív energiaforrások elterjedésével és az energiafelhasználás csökkentésével foglalkozott. A válaszadó gazdasági szakemberek 54 százaléka szerint az alternatív energiaforrások elterjesztéséhez adók útján emelni kell a fosszilis tüzelőanyagok használatával járó költségeket. Ezzel szemben a teljes lakosságot reprezentáló felmérés eredménye: a válaszadók 73 százaléka szerint a magas energiaárak problémájára a megoldás az üzemanyag-felhasználás hatékonyságának a növelése, és mindössze 5 százalékuk vélte úgy, hogy növelni kellene a gépjárműhasználattal járó költségekre kivetett adó szintjét.

A PIACI HATÉKONYSÁG ÉS A KORRIGÁLÓ ADÓK KÉRDÉSE

A hagyományos mikroökonómiai elméletek jellemzően a piac hatékony erőforrás-allokáló képességén alapulnak, amit az *Adam Smith*-féle láthatatlan kéz elméletével magyaráznak. Ugyanakkor a jóléti közgazdaságtan első tétele kimondja, hogy bármilyen versenyzői egyensúly egyben *Pareto-hatékony* állapotnak is tekinthető. Ezen elméletek viszont nem számolnak az externáliák megjelenésével, amelynek az előfordulása a láthatatlan kéz elméletével ellentétes, így szükségszerűen az erőforrások nem hatékony elosztásához vezet.

Ennek a problémának a megoldása az externáliák internalizálása, amelyet úgy lehet elérni, ha a kár okozója kompenzálja a károsultakat az általa kibocsátott externáliáért. A megoldással először *Arthur Pigou* brit közgazdász foglalkozott részletesen a XX. század elején. Az

úgynevezett Pigou-adók két okból váltak népszerűvé az elmúlt században. Egyrészt nincs szükség hozzájuk erős kormányzati beavatkozásra a gazdaságban, másrészt növelik a kormányzati jövedelmeket, így csökkenthetők más adóterhek, illetve a Pigou-adó kivetéséből származó hatékonysági veszteség.

PIGOU-ADÓ ALKALMAZÁSA A GLOBÁLIS FELMELEGEDÉS MÉRSÉKLÉSÉRE

Az utóbbi időben általánossá vált az a vélemény, miszerint a világ egyre növekvő széndioxid-kibocsátása globális felmelegedést idéz elő a földi légkörben. A probléma oka egyértelmű: a gazdaság túlzott mértékben juttat szén-dioxidot a légkörbe. A lehetséges megoldás iskolapéldája a Pigou-adó alkalmazásának. A felmelegedés oka egyértelműen a szén-dioxid, amely így gazdasági szempontból negatív externália. A probléma megoldása ezért adó kivetése a kibocsátásra. Ezzel elérhető, hogy az egyes gazdasági aktorok internalizálják kibocsátásuk egy részét, amikor úgy döntenek, kevesebbet járnak autóval, vagy éppen egy üzemanyag-takarékosabb típust választanak. Ugyanígy az energiaszolgáltatók dönthetnek úgy, hogy új villamoserőmű építéskor egy kevésbé szennyező típust választanak.

A fő kérdés azonban nem az adó bevezetése, hanem annak ideális szintje. Az nyilvánvaló, hogy az optimális adó összege megegyezik a környezetre kirótt terhelés értékével. Az igazi problémát ennek meghatározása jelenti. A Yale közgazdász, *William Nordhaus* úgy becsüli, az optimális adóteher 30 dollár lenne szén-dioxid tonnánként, amely 2050-re fokozatosan 85 dollárra emelkedne. Ez az összeg igen szerénynek nevezhető, a benzin árát csak mintegy 8 centtel növel-

né gallononként. Vele szemben *Nicholas Stern*, a brit kormány számára készített munkájában 300 dolláros tonnánkénti adót említ, vagyis a két mértékadó vélemény közt mintegy tízszeres eltérés mutatkozik! Az ideális szint meghatározása azért is problematikus, mert a környezet jelenlegi terhelése nem azonnal, hanem időben jóval később jelentkezik költségként. Ahhoz pedig, hogy ezt megfelelően beárassuk, ismernünk kellene a hosszú távú diszkontrátát, amelyet viszont csak becsülni tudunk. 50-100 éves időtávon pedig a diszkontráta legkisebb eltérése is több száz, vagy esetleg több ezermilliárd dolláros eltéréseket okozhat a becsült, illetve a tényleges költségek között.

Mivel a diszkontráta meghatározása nehézségekbe ütközik, érdemes megvizsgálnunk az egyes alternatív megoldásokat. Az egyik legnépszerűbb ezek közül az üzemanyag-használat hatékonyságának növelése, vagyis energiatakarékosabb modellek kifejlesztése a járműgyártók részéről. Ezt az úgynevezett *CAFE standardok* (Corporate Average Fuel Economy) szigorításával lehet elérni, amely megszabja, hogy az USA területén forgalomba helyezett járműveknek átlagosan mekkora távolságot kell tudniuk megtenni egy gallon üzemanyaggal.

Akár mennyire is logikusnak tűnik ez a megoldás, Mankiw rámutat, hogy több szempontból is igen káros lenne a szigorítás. Egyrészt növelné a gépkocsik árát, vagyis a vásárlóknak így is fizetni kellene, csak ez a teher nem adó lenne, vagyis a bevételek nem az államhoz jutnának. Így a Pigou-adó kivetésével szemben a kormány nem tudna más terheket csökkenteni, vagyis a jóléti veszteség jóval szignifikánsabb lenne. A másik ok a döntés ellen, hogy az alacsonyabb fogyasztással a napi autóhasználat olcsóbbá válna, ami pedig több autóhasználathoz, ezáltal pe-

dig nemhogy csökkenő, hanem ezzel el-
lenkezőleg, lehet, hogy növekvő szén-
dioxid-kibocsátáshoz vezet. Emellett
egyéb externáliák is jelentősen növeked-
nének, hiszen a megnövekedett gépkoc-
sihasználat miatt gyakoribbá válnának a
torlódások, illetve a balesetek. Ezek pe-
dig a gépkocsihasználattal járó exter-
naliák több, mint 50 százalékát teszik ki.
Nem véletlen, hogy a legtöbb európai ál-
lamban gallononként 2–3 dolláros adó
terheli az üzemanyagokat, szemben az
USA-beli 40 centtel.

Szintén gyakran hangoztatott megol-
dási lehetőség a szén-dioxid kvótarend-
szer. Ennek lényege, hogy az állam vala-
milyen módon a kibocsátók közt kvótá-
kat oszt el, ezáltal szabályozva az emisszi-
ót és ösztönözve annak csökkentését.
Azonban, ha a kvótákat aukciós rendszer-
ben értékesítik, az hasonló lesz egy adó
kivetéséhez. Ebben az esetben viszont
hatékonyabb a Pigou-adó kivetése. Az
ezen megoldással kapcsolatos tapasztala-
tok azt mutatják, hogy a rendszert beve-
zető államok leggyakrabban térítésmen-
tesen átadják a kvótákat a legnagyobb
kibocsátóknak, például erőműtársasá-
goknak, akik ezt vagy felhasználják, vagy
egy részüket piaci áron értékesítik. Vagy-
is a rendszer több szempontból is hibás.
Egyrészt a kvóták a múltbéli kibocsátá-
son alapulnak, ami visszaélésre adhat
okot. Másrészt, amíg nem sikerül minden
kvótát elárverezni, kevesebb bevételt
hoznak a kormánynak, mint a hasonló
Pigou-adó kivetése. A harmadik ok pedig
a kibocsátás változása évről évre. Mivel
nem lehetséges pontosan annyi kvótát
értékesíteni, mint a kibocsátás előre
pontosan nem ismert szintje, ezért elő-
nyösebb a kibocsátást egységesen adóz-
tatni.

A kvótarendszer másik problémája a
nemzetközi alkalmazhatóság. Ebben az
esetben a kvóták elosztása még proble-

matikusabb. Nem véletlen, hogy az USA
szenátusa 95:0 arányban utasította el a
Kiotói Szerződést. Gondoljunk csak bele,
hogy osztozna meg a nekik jutó kvótá-
kon az USA, illetve Kína, a világ két legna-
gyobb szennyezője. Az amerikai adófize-
tők nyilván nem lennének hajlandóak
magasabb energiaárakat fizetni, tudván,
hogy nemzeti jövedelmük mekkora része
áramlik folyamatosan Kínába.

AZ ENERGIAFÜGGETLENSÉG, MINT GAZDASÁGPOLITIKAI CÉL

Gyakran hallani érvként az üzemanya-
gok árának emelése mellett, hogy ezáltal
elérhető a külföldi energiaforrásoktól
való függetlenedés, vagy ennek jelentős
csökkentése. A függetlenség ilyen mó-
don történő megvalósítása viszont nem
függetlenséghez, hanem autark gazdasá-
gi állapotokhoz vezet, ami pedig egyér-
telműen káros a gazdaságra. Nem is be-
szélve arról, hogy amennyiben a külföldi
forrásoktól lehetne is függetlenedni, az
olaj árát globális folyamatok határozzák
meg, ettől pedig lehetetlen elvonatkoz-
tatni. Vagyis az amerikai fogyasztó kitett-
sége vajmi keveset csökkenne, míg költ-
ségei növekednének.

Mankiw részletesen foglalkozik az
USA, mint a világ legnagyobb fogyasztója
szerepéből eredő stratégiai előnyével.
Mint importőr, az üzemanyagra az USA
kormányzata által kivetett adónak hason-
ló hatása van, mint a kőolajimportra kive-
tett vámnak. Hosszú távon viszont ez a
teher részben áthárul a termelőkre, vagy-
is az adótartalom növelésével növelhető
az USA részesedése a külföldi olajtermelők
által realizált haszonból. Az adó csök-
kentése ezzel pont ellentétesen csökken-
tené az üzemanyag-keresleti görbe rugal-
masságát, ezáltal növelve az OPEC piaci
erejét.

MÉLTÁNYOSSÁG ÉS IGAZSÁGOSSÁG A PIGOU-ADÓ ALKALMAZÁSÁKOR

Újabb adók kivetésekor gyakran szoktak azzal érvelni, hogy az elsősorban a szegényebb rétegeket érintené hátrányosan. Jelen esetben ez azt jelenti, hogy arányában a legszegényebbeknek nőnének leginkább az üzemanyagra fordított kiadásai. Ez a feltételezés azonban hibás. *James Poterbe* (MIT) rámutat, hogy az üzemanyagadó alapvetően progresszív, mivel a jövedelem növekedésével együtt nő az autóhasználat, vagyis az alacsonyabb jövedelmű csoportok nagyobb mértékben veszik igénybe a tömegközlekedési lehetőségeket. A Pigou-adó kivetésével pedig az alacsony jövedelműeket még kárpótolni is lehetne esetleges többletkiadásaikért.

Összefoglalva megállapíthatjuk, hogy a vizsgált externáliák kezelésére kínálgató megoldások közül közgazdasági szempontból a Pigou-adó alkalmazása lenne az optimális lehetőség. Az Egyesült Államokban ugyanakkor mindkét nagy politikai párt kategorikusan elutasítja bevezetését, mivel az átlagszavazót szinte lehetetlen lenne meggyőzni szükségességéről. Éppen ezért mind a demokraták, mind a republikánusok attól tartanak, súlyos árat kellene fizetniük emiatt a következő választásokon, amit természetesen egyikük sem mer vállalni.

(*N. Gregory Mankiw: Smart Taxes: An Open Invitation to Join the Pigou Club. Eastern Economic Journal 35(1): 14– 23; 2009*)

KOKAVECZ JÁNOS

Amerikai vélemények az euróról

Tízéves az európai valuta

A cikk Martin Feldstein euróról alkotott nézeteit tükrözi. Véleménye szerint a mai gazdasági helyzet az eurózónában alapvető politikai nézeteltéréseket eredményezhet, ami akár egy vagy több ország kiválásához is vezethet.

Az Európai Gazdasági és Monetáris Uniónak (GMU) és az euró születésének 10. évfordulója lehetőséget teremt némi számvetésre. A GMU elérte célját – egy átlátható, az összes tagországra nézve egységes valutát hozott létre. Az Európai Központi Bank tevékenysége is sikeresnek bizonyult – kitűzött célja volt az árstabilitás megőrzése. Magas vagy ingadozó inflációs ráta nem is nagyon volt jellemző Európában az elmúlt években.

A mostani idők azonban gyökeres változást hoztak és hoznak a gazdaságba. A jelenlegi válság az Egyesült Államokban valószínűleg hosszabb és károsabb lesz, mint bármelyik korábbi. Európa helyzete is gyorsan romlik, az alapvető különbségek egyre szembetűnőbbek. Míg Németországban a munkanélküliségi ráta 7,5 százalék, addig Spanyolországban 12,8 százalék, de megemlíthetjük a termelékenységi mutatókban és a nettó exportban megjelenő különbségeket is.

Feldstein három lényeges témát jár körül:

1. A közös valuta legfontosabb hatása a kereskedelem és verseny ösztönzése, ezzel ellensúlyozva a magasabb munkanélküliségi és inflációs rátát.
2. Az euró megalkotásának elsődlegesen politikai és nem gazdasági okai voltak.
3. Az euró megszületése miatt Európán belül és Amerikával szemben, növekedett a feszültség.

Ezen felvetéseket a jelenlegi krízis jól illusztrálja. Az egyetlen valuta egyszerűsíti

ti a kereskedelmet, és lehetővé teszi az árak könnyebb összehasonlítását. Ám Feldstein szerint sem történelmi hagyományai, sem közgazdasági okai nincsenek annak, hogy a nemzetközi kereskedelem csak egy közös valutával valósulhatna meg. Véleménye szerint ez csupán politikai szlogen, ami közgazdászként igencsak bosszantja. Sőt, abban sem biztos, hogy a piac hatékonyságát növelné a megkönnyített árverseny. Tekintsünk egy példát: a madridi háziasszony helyi szinten vásárolja meg a családjának szánt kenyeret. Tehát számára irreleváns, hogy mennyibe kerül ez a pékáru akár Rómában, akár Berlinben. A nagyüzemi vásárló pedig egy egyszerű zsebszámológép segítségével könnyedén össze tudja hasonlítani a különböző valutákban kifejezett árakat. Ezzel szemben a közgazdasági költségei valóságosak a közös valutának: közös monetáris politikát tesz szükségesé, ami nehezen tudja kezelni az ennyire heterogén országokat.

Érdekes lehet elgondolkozni azon, hogy az Egyesült Államoknak miért is jó a közös valuta, míg Európának nem. Hiszen az előbbi egy kontinens nagyságú ország, különböző gazdasági régiókkal. Nos, akkor mi is lehet ennek az oka? Három fontos dolgot említhetünk meg válaszként. Az első és legfontosabb a mobilitás, ami Európában nem annyira egyszerű dolog, egyrészt a nyelvismeret, másrészt a kulturális hagyományok, harmadrészt a nemzeti lojalitás miatt. A nagyfokú mobilitás az Államokban segít stabilizálni a nemzeti munkanélküliséget, ha a kereslet egy adott termék iránt drasztikusan lecsökkenne. A második fontos pont a nagyfokú berrugalmasság, ami szintén elősegíti a keresletcsökke-

nési sokkok elviselését. Ez Európában a szokások, a törvényi szabályozások és az uniós erő miatt nem valósulhat meg. A harmadik dolog az adózási rendszer rugalmasságában és a megemelhető szövetségi transzferekben rejlik – ha a bevételek bármely államban csökkennének, ezekkel kivédhető a helyi jólét csökkenése. A nemzeti fiskális hatóságok miatt európai szinten ez nem valósítható meg.

Egy 1992-es cikke után Feldstein elkezdett azon töprengeni, hogy vajon az európai vezetőkkel hogyan lehetne megértetni, hogy az euró létrehozásának elég csekély (vagy akár mondhatjuk, nem létező) közgazdasági indíttatásai voltak. A politikai motivációk azonban jól láthatók: politikai unió, egy szövetségi állam létrehozatala, ami mind hazai, mind nemzetközi ügyekkel is foglalkozik. Hiszen az európai vezetők, *Jean Monet*-vel kezdődően, világossá tették, hogy politikai egyesülést kívánnak – néhányan amiatt nyilvánították ki mindezt, mert ezt látták az egyetlen útnak, hogy elkerüljenek egy újabb Európán belüli konfliktust, mint az első vagy a második világháború.

Ám az esetleges háború elkerülése megfelelő indok volna? Megvédte a közös valuta az Egyesült Államokat a polgárháborútól? A GMU létrejötte előtt a Bundesbank domináns ereje volt a jellemző monetáris ügyekben, ám azóta a franciák majdnem hasonló erővel bírnak az Európai Központi Bankban, mint a németek. A németek hegemoniára és a franciák minimum egyenlő befolyásra való törekvése csak egy a GMU-n belüli konfliktusok közül.

További konfliktusok is elképzelhetőek azonban. A konfliktus nem jelent szükségszerűen háborút. Az együttmű-

ködés lehetetlenségét, a célok aláadásának megkísérlését és mások befolyásolását is érthetjük ezalatt – mint ahogy ezeket a franciák Amerika iránt tanúsított viselkedésben is észrevehetjük. *Konrad Adenauer* már 1956-ban megmondta, hogy sem Franciaország, sem Anglia, de még Németország hatalma sem lehet akkora, mint akár az Egyesült Államoké vagy Szovjetunióé. Meghatározó szerepet csak úgy játszhatnak a világban, ha egyesítik erejüket, és így építik fel Európát.

Az eurózónában gazdaságpolitikai nézeteltéréseket eredményezhet a mostani rossz helyzet. Az Európai Központi Banknak még mindig magasabb a kamatlába, mint például a FED-nek vagy a Japán Banknak, Spanyolországban pedig közel 13 százalékos a munkanélküliségi ráta és az ország nettó exportja is negatív, ami expanzívabb monetáris és fiskális politikát követel, mint amilyen Németországnak van. A kisebb országok most úgy érzik, hogy elveszítik uralmukat a saját gazdasági jövőjük felett.

Az expanzívabb monetáris politika igénye kilépésre kényszeríthet több országot is az eurózónából. A maastrichti egyezménynek nincsenek rendelkezései arra nézve, hogy mi is a teendő ebben az esetben, mint ahogy az Egyesült Államok alkotmányának sincs hasonló esetre. Vajon az eurózónából kilépő (kiutasított) országok az Európai Unióból is ki lennének ezáltal utasítva, egyben elveszítve a szabad kereskedelem előnyeit az EU-val? A következő néhány év fontos próbaidő lehet a GMU számára.

(*Martin Feldstein: Reflections on Americans' views of the euro ex ante. VoxEU.org 2009. január 26.*)

MATUSZKA BEÁTA

A kapitalizmus válsága

RICHARD A. POSNER: CAPITALISM IN CRISIS
THE WALL STREET JOURNAL, 2009.05.08

A szerző cikkében rámutat, hogy a kapitalista rendszer eredendően hajlamos az instabilitásra. Az egyéni szinten hozott racionális döntések a gazdaság egésze számára nem feltétlenül számítanak optimálisnak. Különösen igaz ez a pénzügyi termékek piacára, a kockázat és a hozam közötti pozitív korreláció miatt. A gazdaság egésze számára hátrányos döntések elkerülése végett fontos a hatóságok szabályozó szerepe.

A jelenlegi gazdasági válság olyannyira felülmúlja a nagy gazdasági világválság óta bekövetkezett visszaeséseket, hogy a recesszió kifejezés talán túl enyhe is ahhoz, hogy leírja a jelenlegi helyzetet. A válság súlyát nem a magas munkanélküliségi rátával lehet a legmegfelelőbben mérni, hanem a kormányzat által – az 1930-as évek katasztrófájának elkerülése érdekében – felvonultatott programok szédítő sorával, illetve a kormányzat által elköltött vagy megígért pénzek – mintegy 13 billió dollár – megdöbbentő mennyiségével.

Habár ennek az összegnek jelentős részét valószínűleg nem fogják elkölteni (a garanciák esetében), és talán jó részüket valamilyen formában vissza fogják kapni, de egy ilyen mértékű kötelezettségvállalás magas inflációhoz, a nagymértékű nemzeti adósságállomány kamatainak növekedéséhez, magasabb adókulcsokhoz, a főbb iparágak átstrukturálásához, az üzleti és a kormányzati szféra közötti választóvonal átrajzolódásához vezethet.

Ahhoz, hogy mindezt megértsük, tisztában kell lennünk vele, hogy a kapitalis-

ta gazdaság, bár végtelenül dinamikus és termelékeny, de lényegénél fogva magában hordozza az instabilitás lehetőségét. A rendszer alapja a bankrendszer, amely lehetővé teszi a kölcsönnyújtást és betételhelyezést, amelyek nélkül a gazdasági szereplők nem tudnák áthidalni a felmerülő költségek és a befolyó jövedelmek közötti időbeli eltolódást és a legtöbb fogyasztó sem érhetné el a számára kívánatos fogyasztási szintet. Amikor a bankrendszer megáll és nem látja el feladatát, a gazdasági teljesítmény is szükségszerűen csökkenni fog.

A banki tevékenység lényege, a kölcsön kapott tőke továbbkölcsönzése, kockázatos dolog. Ha a kamatlábak nagyon alacsonyak, akkor ez a kockázat megsokszorozódik, ahogy ez a 2000-es évek elején, az Alan Greenspan vezette Fed hibás döntése nyomán – amikor is a kamatrátát lecsökkentették és alacsony szinten tartották – be is következett. Mivel az ingatlanokat nagyrészt adósság terhére veszik, az alacsony kamatrata növeli irántuk a keresletet és mivel a házak meglehetősen tartós jószágok, ezért a kereslet felfutása nem csupán az új építésű házak, de a meglévők árát is emeli. Amikor az emberek látták az ingatlanárak emelkedését és a szakértők biztosították őket, hogy az árak továbbra is nőnek, az amerikaiak úgy ítélték meg, hogy az ingatlanok jó befektetést jelentenek, ami növekedésben tartotta a keresletet és az árakat.

Valójában azonban az árak az alacsony kamatlábak miatt emelkedtek. Így amikor a Fed, félve az inflációtól, 2005-ben elkezdte emelni a kamatlábakat, az ingatlanpiaci buborék elkezdett eresztetni és végül kidurrant. Ez súlyosan érintette a bankszektor is, mivel a bankok nagymértékben kötődtek az ingatlanvásárlás finanszírozásához.

A bankválság azonban talán nem következett volna be, ha nem került volna

sor az 1970-es évektől a banki tevékenység fokozatos liberalizációjára. A liberalizáció előtt tilos volt a folyószámlák után kamatot fizetni és ez a bankoknak olcsó tőkeforrást biztosított, ami lehetővé tette számukra, hogy még az alacsony kockázatú, rövidtávú hiteleken is profitot termeljenek. A bankok alapításának korlátozása és néhány államban a bankfiókok létrehozásának tilalma sem ösztönözte a bankok közötti versenyt, továbbá a nem banki pénzügyi közvetítők (mint például a brókercégek, pénzpiaci alapok és a fedezeti alapok) sem nyújtottak közeli helyettesítőket a szabályozott banki szolgáltatások helyett.

Ezeknek az időknek azonban vége szakadt. Ha az amerikaiak megtakarításai nem az ingatlanokban és a hagyományos részvényekben összpontosultak volna, akkor a bankrendszer zavarai kisebb hatással lettek volna a gazdaság egészére. Amikor ugyanis ezeknek az - alacsony kamatláb miatt mesterségesen felhajtott áru - eszközöknek az értéke leesett, a hitelehetőségek szűkültek és az emberek szegényebbek lettek. Ezért visszafogták a költekezésüket és bevételük nagyobb részét fektették kisebb kockázatú megtakarításokba, beleértve a készpénzt és az állampapírokat is.

A Fed megpróbálta fellendíteni a hitelezést azáltal, hogy újra csökkentette az irányadó kamatlábat. De a bankok, mivel tőkéjük a jelzáloghitelekkel kapcsolatos eszközeik értékének esésével párhuzamosan alaposan lecsökkent, ahelyett, hogy a válság idején is folytatott hitelezéssel további kockázatokat vállaltak volna, az olcsón megszerezhető pénzt inkább tartalékolták. A pénzek tartalékolása, a magasabb tartalékráta fenntartása a bankok részéről, csakúgy mint a fogyasztók visszafogott költekezése, egyénilig teljes mértékben racionális magatartást testesített meg, de összességében

gátolja a befektetéseket csakúgy mint a fogyasztást.

Mivel az olcsó pénz nem érte el a célját, a kormány nagy összegeket kezdett hitelezni közvetlenül a bankoknak. Adókedvezmények nyújtásával, a segélyek növelésével és közmunkaprogramokkal pedig a bankokat megkerülve próbálta ösztönözni a fogyasztást és növelni a foglalkoztatást. Bár a bankok továbbra is csak tartalékolják az állami pénzeket és a gazdaságösztönző program megvalósítása is csak éppen hogy megkezdődött, ezek és más mentőprogramok talán le tudják lassítani a lefelé mutató spirált.

Ezért nem tekinthető túl korainak levonni néhány tanulságot a jelenlegi gazdasági válság tapasztalataiból.

Először is, az üzletemberek a kormányzat által kialakított keretek között igyekeznek maximalizálni a profitjukat. Az üzletemberektől azt várjuk, hogy kitalálják, hogy az embereknek milyen igényeik vannak, és olyan olcsón próbálják meg kielégíteni ezt a keresletet, amennyire csak lehetséges. A fogyasztói igények kielégítése során profit keletkezik és ez a versenytársak számára jelzést ad, hogy célszerű belépni a piacra. Ez a folyamat addig tart, amíg a profit el nem tűnik és az erőforrások hatékony elosztása be nem következik. A pénzügyi termékek piacán szintén szükségesnek tartjuk a versenyt. De mivel a pénzügyek terén a kockázat és a hozam pozitívan korrelál egymással, egy szabályozatlan pénzügyi piacon a verseny a kockázatok növekedésével is jár, ami a kapitalista gazdasági rendszerben a bankok központi szerepét figyelembe véve, végső soron nagy gondokat okozhat. A verseny során a racionális üzletemberek elfogadják a csőd kockázatát, hiszen cserében magasabb profitra tehetnek szert és a korlátozott felelősség intézménye miatt a csőd nem

jelenti a világ végét a részvényesek és a menedzserek számára sem. De a bankcsődök sora az egész gazdaságot lerombolhatja. Ezt a kockázatot a bankok döntéseik során nem veszik számításba, ezért hatósági szabályozásra van szükség, hogy ezeket a kockázatokat kezeljük. Kimondottan fontos, hogy a központi bank őrködjön a buborékok, különösen az ingatlanpiaciak felett, a bankszektor és az ingatlanpiac szoros összefonódása miatt. A mostani válságban azonban a központi bank cserbenhagyott bennünket.

A második tanulság az, hogy a banki tevékenységek nagyobb szabályozottságára van szükség, hogy csökkentsük a bennük rejlő kockázatot. Azonban ennek még nem jött el az ideje: egy újabb ingatlanpiaci vagy hitelbuborék létrejöttének esélye a közeljövőben nagyon kicsi. A jelenlegi legfontosabb feladat a válságból való kilábalás. Ehhez pedig – ahogy *Keynes* tanította –, szükség van a bizalom helyreállítására. Egy befektetés eredendően bizonytalan dolog, még inkább igaz ez egy válság idején. Bármi, ami felerősíti ezt a bizonytalanságot, lassítja a helyreállítást, hiszen az emberek ahelyett, hogy kockáztatnának és költekeznének, inkább várakozó pozícióba helyezkednek és készleteznek. A bankok azonnali újraszabályozásával, a bankárok kongresszusi bizottságok elé vonzásával és a hitelkártya alapú kölcsönzés szabályainak szigorításával csupán hátráltatnánk a válságból való kilábalást. Mindezeknek eljön majd az ideje, de majd csak akkor, ha a gazdaság újra visszatért a helyes pályájára. Jelenleg mindez csak figyelemelterelésnek lenne jó.

Továbbá az sem teljesen tisztázott, hogy a banki tevékenységeket hogy is kellene szabályozni. A szűk értelemben vett pénzügyi közvetítés (azaz kölcsönvenni tőkét azért, hogy kölcsönadjuk

vagy befektessük), meglehetősen változatos formákban zajlik, továbbá már egyre inkább nemzetközi szinten zajlik. Ha egy ország kötelező erővel csökkenti bankszektorának kockázatát, a tőke más országokba fog áramlani, csakúgy, mint ha az egyik bank a biztonságos működésnek nagyobb hangsúlyt adna, törvényszerűen befektetőket veszítene versenytársaival szemben a kockázat és a hozam közti pozitív korreláció miatt. Ezért nemzetközi szabályozásra lenne szükség, de sajnos a nemzetközi szabályozás terén általában a legkisebb közös többszörös szabálya érvényesül, és ennek hatása elenyésző lenne.

Utolsó gondolatként pedig a történekekért mindenek előtt azokat kell okolni, akik felelősek a gazdasági stabilitás biztosításáért. Nem a bankárokat, hanem azokat az állami hivatalnokokat, akik ténylegesen felelősek voltak érte, de nem tettek eleget kötelességeiknek. Még kontingenciaterveket sem dolgoztak ki arra az esetre ha bekövetkezik az, amit sokan lehetségesnek tartottak az elszabaduló ingatlanpiaci árak következtében (az ingatlanpiac összeomlása Japánban az 1980-as és az 1990-es években is bekövetkezett). Ilyen tervek hiányában a kormányzat a válságra csak összefüggéstelen, rögtönzött válaszokkal tudott reagálni, tovább növelve a bizonytalanságot és a bizalmatlanságot és egyúttal lassítva a válságból való kilábalást.

És nem szabad kivonni a felelősség alól azokat a befolyásos közgazdászokat sem, akik mindenkit biztosítottak arról, hogy egy újabb hanyatlás nem következhet be; akik a válság küszöbén azt állították, hogy a Fednek csupán kamatvágást kell csinálnia, a bankokat pénzzel elárasztania és akkor minden rendben lesz. Bárcsak igazuk lett volna.

A kapitalizmus visszatérése

FAREED ZAKARIA: THE RETURN OF CAPITALISM
FINANCIAL TIMES, 2009. JÚNIUS 15.

A közelmúltban tapasztalhattuk, hogy számos politikus, üzletember és közgazdász osztja azon véleményt, amely szerint a kapitalizmus válságban van, és forradalmi változtatásokat igényel. „Egy újabb ideológiai isten bukott meg” – írta *Martin Wolf* pénzügyi kommentátor. „A vállalatok gyökeres módosításokat fognak végrehajtani az üzletmenetükben” – állítja *Jeffrey Immelt*, a General Electric ügyvezető igazgatója. Szakértői vélemények szerint a helyzet addig nem változhat lényegesen, amíg előrelátó, átfogó megoldást nem találunk rá. Tényleg itt a történelmi változás ideje?

Mintha azonban a világ pánikhangulata csillapodni látszana, annak ellenére, hogy nem került sor széles körű államosításokra vagy átfogó reformokra. Ez vagy egyszerű csoda, vagy a kormányok – általában túlreagált – intézkedéseinek hatása.

Ha vetünk egy pillantást az elmúlt 20 év gazdasági kríziseire, olyan érzésünk lehet, mintha a válságok mindenkori megelői rendre nagyobb és nagyobb ördögöt festettek volna a falra. A Dow Jones ipari átlagindexének 1987-es 23 százalékos zuhanásakor a legendás közgazdász, *John Kenneth Galbraith* csak reménykedhetett abban, hogy az esést követő recesszió fájdalommal elmarad a nagy válságtól. Szerencsére a krach hosszú és erőteljes növekedésbe fordult át. Az 1997-es ázsiai válságról pedig *Paul Krugman* vélte úgy, hogy a gazdasági történelemben a világ még soha nem élt át olyan pusztító csapást, mint akkor. A krízisből szintén volt kiút, nagy részben annak a valutaszabályozó politikának köszönhetően, amelyet *Krugman* javasolt.

Szokás az egyes válságokat (tévesen?) összetársítani valamely új gazdasági jelenséggel, illetve annak végével. A 1987-es törésről állították, hogy az a számítógépesített kereskedés eredménye. Tény, az esés korántsem jelentette a digitális kereskedelem végét, mint ahogy a kelet-ázsiai országok sem álltak meg növekedésükben hosszabb távon, ahogy azt többen gondolták a válság időszakában. 1998-ban a pénzügyi alapok végét jövedlítették, a dotcom buborék pedig az internet alapú gyors meggazdagodás álmát törte össze. A mostani krízisnek talán a származékos pénzügyi termékek végét kellene jelentenie? Korántsem biztos. *Robert Shiller* – azon kevés közgazdászok egyike, akik pontosan jóslták meg a jelen helyzetet – amellet érvel, hogy a stabilitáshoz még több derivatívára van szükség.

Könnyen arra ébredhetünk, hogy nemhogy kevesebb, hanem több kapitalizmusra van szükség. Ha visszaesik a magánfogyasztás, az állam roskadozik az adósságai súlya alatt, az állami vállalatokból elfolyik a pénz, akkor csak a magánsektor marad az egyetlen munkát adó szféra. Hasonlóan vagyunk a kapitalizmussal, mint *Churchill* a demokráciával: a legrosszabb az összes rendszer közül, kivéve ha az összes többi nem számítjuk. Kína és India bizonyította, hogy a piaci nyitás segítségével milliókat képes kihúzni a szegénységből, mi több, utóbbiban a májusi választásokon a liberalizáció ellen agitáló baloldal csúfosan meg is bukott.

De még hosszú út áll előttünk. Vállalati csődök sorozata, bankok kétségbeesett próbálkozásai az életben maradáért, fogyasztók visszatartott költsége. Szembe kell néznünk a régóta halogatott problémákkal, különben soha nem oldjuk meg azokat.

VARGA MÁRTON

Obama külpolitikai kihívásaiHENRY A. KISSINGER: OBAMA'S FOREIGN POLICY
CHALLENGE

THE WASHINGTON POST, 2009.04.22.

Az Obama-kormány diplomáciai tervei próbára fogják tenni az Egyesült Államok képességét arra, hogy harmonizálja nemzeti prioritásait, valamint az Iránnal és Észak-Koreával fennálló multilaterális kapcsolatokat. Obama elnök kivételes alkalommal lépett hivatalba, hiszen a gazdasági válság leköti a nagyhatalmak energiáját, átmenetileg nyugalomra van szükségük. A nemzetközi egyensúly biztosítása, mint fő kihívás, olyan átfogó megoldásokat igényel, amelyekre eddig nem volt példa.

Obama széles körű egyeztetéseket kezdett rövid és hosszú távú diplomáciai kérdéseket illetően egyaránt. A megoldási lehetőségek egyediek, magukban rejtve annak kockázatát, hogy eltérhetnek az eredetileg kitűzött céltől vagy maguk a tárgyalások futhatnak zátonyra. A kihívások ugyanakkor szorosan össze is függenek. Például az Oroszországgal való fegyverzetcsökkentési tárgyalások hatással lesznek az iráni vitára, a Kínával való stratégiai párbeszéd pedig segíteni fogja a koreai egyezmény létrejöttét. Az egyeztetések befolyásolják majd a kulcsszerepők regionális vezető szerepét, így a közép-ázsiai volt szovjet blokkban Oroszországot, Északkelet-Ázsiában Kínát és a Csendes-óceáni térségben az Egyesült Államokét.

Ez a helyzet a fennálló világrend felülvizsgálatát igényli. Úgy tűnik, hogy az Obama-kormány a megértés diplomáciáját kezdte el, amely a napóleoni háborúk utáni két évtizedben volt jellemző, amikor a nagyhatalmak csoportja együttműködött a nemzetközi rend kikényszerítése érdekében. Ez egy olyan világrend irányába mutat, amelyben a

nemzetközi együttműködés közös meggyőződésből nő ki, és amelyben nincs domináns hatalom, illetve a potenciális domináns hatalom önmérsékletet tanúsít. A gazdasági válság kedvez ezen szemléletnek, ami a hosszú távú együttműködés alapját jelentheti. Persze bármely csoportosulásban jellemző az egyenlőtlen kockázatviselési hajlandóság és a nemzetközi rend érdekében tett erőfeszítésekre való eltérő készség. Az Obama-kormánynak az előbbire vonatkozóan még nem kell választania a konszenzus vagy az egyensúly közül, azonban biztonságpolitikájának finomítására már most szükség van.

A koreai és iráni kérdést tekintve az Obama-kormány feladata a meghatározó vezetőkkel való széles körű tárgyalások folytatása, valamint a folyamat során kezelni a kétpólusú amerikai közvéleményt. Mindkét szintéren túl kell lépni a hagyományos adok-kapok politikán.

Ha Észak-Korea és Irán az ENSZ Biztonsági Tanácsában részt vevő és azon kívüli nagyhatalmak ellenállásával szemben sikeresen létrehozza nukleáris arzenálját, akkor a kilátásba helyezett nemzetközi rend komoly veszélybe kerülhet. Számolni kell azzal, hogy a nukleáris arzenáljukat megsokszorozó államok bevetethetik azokat, illetve fegyvereik alvilági szervezetek kezébe kerülhetnek. A világrendnek egy új, kevésbé univerzális, inkább decentralizált szemléletére van szükség. Ha az Egyesült Államok, Kína, Japán, Észak-Korea és Oroszország nem fogja elérni, hogy a szembenálló országok ne gyakoroljanak közvetlen hatást a nemzetközi kereskedelemre és az erőforrásokra, akkor a „világközösség” csupán üres frázissá válik.

Észak-Korea az utóbbi hat évben érvénytelenítette korábbi engedményeit és további engedményeket sem ad. A hatok

tárgyalása akkor folytatódhat, ha Phenjan visszaállítja ezen engedményeket és nemzetközi ellenőrzés alá helyezi nukleáris tevékenységét. A végeredménynek annak kell lennie, hogy a viszonyok normalizálódása érdekében Észak-Korea lemond nukleáris programjáról, meglévő készleteit pedig megsemmisíti. A jelenlegi ingatag helyzet az Észak-Koreát környező országokra is nagy nyomást gyakorol.

Az Iránnal elkezdődött diplomáciai folyamat eredménye attól függ, hogy sikerül-e az Iránt magába foglaló régióban egy olyan geopolitikai egyensúlyt teremteni, ahol egy domináns hatalom nélkül mindenki biztonságban érezheti magát. Az Iránnal való kétoldalú tárgyalások hatással lehetnek az iraki stabilizációs folyamatokra is. Kérdéses, hogy a hatalmi vákuum nem csábítja-e Iránt hódító politikára.

A legjobb módszer a nyílt kommunikáció és a célok őszinte kinyilvánítása, a minimális kompromisszumokon való túllépés lehet, vállalva a nézeteltérések kockázatát is. Az alapvető kérdéseknek megvitatásra kell kerülniük. Ez különösen fontos az olyan országok esetében, amelyeknek már három évtizede nincsenek hatályos szerződéseik egymással. A fegyverkezés kérdése pedig valójában multilaterális ügy, egykor Nagy-Britannia, Franciaország, Németország, Oroszország és most az Egyesült Államok koordinálásával. Miközben az Obama-kormány az Iránnal való párbeszédet ösztönzi, meg kell oldani a jövőbeli tárgyalópartnereivel fennálló vitákat. Az elérendő minimum az iráni atomprogram megfékezése. A kormány egy új diplomáciai szellemiség felé indította el országát. A vízió megvalósulása a diplomáciai terv végrehajtásában rejlik.

ARY TAMÁS

Mit tanulhatunk 1937-ből?

THE LESSONS OF 1937
THE ECONOMIST, 2009. JÚNIUS 18.

A válság közepette az amerikai kongresszusban is a reménysugarak után kutatnak. Sorozatos viták tárgya: szükség van-e arra a 787 milliárd dolláros programra, amelyet a kormányzat a konjunktúra élénkítésére szánt. Bár a jelenlegi gazdasági válságot már sokan állították párhuzamba az 1929-es recesszióval, Christina Romer, Barack Obama egyik közgazdasági főtanácsadója szerint nemcsak a recesszió, hanem a kilábalás éveinek tapasztalatait is hasznos lenne felidézniük.

Az 1929-es válság utáni talpra állást gyakran lassú folyamatként értelmezik, mert Amerika nem tudott visszatérni a teljes foglalkoztatáshoz. Az igazság azonban az, hogy négy évvel *Roosevelt* beiktatása után a gazdaság már gyorsan növekedett, a GDP éves átlagban több mint 9 százalékkal bővült, a munkanélküliségi ráta 25 százalékról 14-re süllyedt.

Mégis, az 1937–38-as években újabb visszaesés következett be, és a munkanélküliség 19 százalékra kúszott fel. Az 1936-os gyors növekedés ugyanis részben annak volt köszönhető, hogy a kongresszus nagy összegű támogatást szavazott meg az első világháború veteránjainak. 1937-re azonban az ehhez hasonló fiskális stimulusok semmivé lettek. Ebben az évben szedték be először a társadalombiztosítási járulékokat is, amellyel a költségvetési hiány 2,5 százalékra csökkent.

A Fed 1936-ig néhány éven át aránylag laza monetáris politikát folytatott, amelynek következtében az amerikai bankok az előírt rátát jócskán meghaladó mértékben tartalékolnak. A monetáris politikusok azonban aggódni kezdtek, hogy ezeket a tartalékokat csak nehezen lehet-

ne csökkenteni inflációs nyomás, vagy újabb túlzott Wall Street-i spekuláció esetén, és "káros hitelexpanzióhoz vezethetnének". 1936 júliusától kezdődően ezért a Fed több lépésben megduplázta a tartalékolási követelményeket. Sajnos azonban kiderült, hogy a bankok, amelyek a harmincas évek eleji pénzügyi pánik után még mindig óvatosak voltak, ezeket a tartalékokat pufferként használták. Ezt követően a tartalékolási követelmények megváltozására a bankok a hitelezés szűkítésével válaszoltak.

1937 ma is tanulságos történetként szolgál. Bár a válság utáni minél gyorsabb kilábalást mindenki sürgeti, figyelembe kell vennünk, hogy a válságok megváltoztatják a pénzügyi intézmények, a háztartások és a vállalatok magatartását. Ha a kormányzat túl hamar visszavonul, újra visszaeséssel, vagy akár újabb pánikkal is számolhatunk. Romer szerint ezért nemcsak nem szabad túl hamar leállítani a gazdaságélénkítő programot, a befejezését is gondosan kell megtervezni. A Recovery Act 2010-ben még közel 400 milliárddal, 2011-ben már csak 130 milliárd dollárral támogatja meg a gazdaságot. Ha az éves GDP közel 2 százalékat kitevő különbséget az élénkülő kereslet nem fedezi megfelelő mértékben, széles politikai támogatás mellett újabb kormányzati cselekvésre lesz szükség.

A Fed válságkezelésének jövőbeli következményei sokakban aggodalmakat keltenek. Bár a monetáris politikusok továbbá lazítás mellett szállnak síkra, a gazdaság élénkülésével várhatóan a pénzügyi rendszerben szinte pang majd a felesleges pénzmennyiség, amely inflációs folyamatokat indíthat el. Többször felmerült már a javaslatok között, hogy ezt megelőzendő a felesleges pénzmennyiséget a Fednek (más jegybankokhoz hasonlóan) kötvénykibocsátással kellene a rendszerből kivonni.

A hosszú távú fiskális folyamatokat hasonló ellentmondások terhelik. Bár az Obama-kormányzat az általa megörökölt hatalmas hiányt a felére kívánja mérsékelni, és a GDP-arányos államadósságot is csökkenő pályára akarja állítani, a jelenlegi recesszió elleni harc növekvő költségvetési szerepvállalást igényel. Ellenkező esetben az 1937-es recesszióhoz hasonló jelenségekkel találkozhatja szembe magát Amerika - véli Romer.

A közgazdász szerint a megoldás egyik kulcsa az egészségügyi reformban keresendő. Ha ugyanis a hosszú távú deficit legfőbb forrását, a meredeken emelkedő egészségügyi kiadásokat a kormányzat reformok révén kordában tudja tartani, a gazdasági kilábalás nem siklik ki annak előtte, mielőtt még egyáltalán elkezdődött volna.

RACIBORSKI ESZTER

Ha nem tudom, még jobban fáj

DANIEL GILBERT: WHAT YOU DON'T KNOW

MAKES YOU NERVOUS

THE NEW YORK TIMES, 2009. MÁJUS 20.

Hatvanhat évvel ezelőtt Franklin Delano Roosevelttel arra emlékeztette az amerikai népet, hogy akkori problémáik "hála istennek csak anyagi természetűek". A gazdasági depresszió évei alatt Roosevelttel nem engedte, hogy az amerikaiak elfelejtsék, "a boldogság nem csupán a pénz birtoklásában rejlik". Nem meglepő tehát, hogy Barack Obama is Roosevelttel 1933-as beiktatási beszédéből idéz: "Semmi mástól nem kell félnünk, csak magától a félelemtől."

Ám kiderült, hogy az amerikaiaknak ennél azért több félnivalójuk volt, és hitük, miszerint a boldogságot pénzért adják, helytállónak bizonyult. A pszichológusok és a közgazdászok tudják ugyan,

hogy a csökkenő határhaszon miatt a rendkívül gazdagok nem elégedettebbek az egyszerűen gazdagoknál, de az emberek maradék 99 százalékának a boldogságát nagyban növelik az olyan tényezők, mint a megfelelő lakhatás, a létszükségletek kielégítése és a biztonság.

A pénz igenis számít, és manapság a legtöbbünknek kevesebb van belőle, tehát senkit nem fog meglepni, ha a Gallup-Heathways által készített életminőség-index azt mutatja, hogy az amerikaiak kevesebbet mosolyognak, többet aggodalmaskodnak, kevesebbet alszanak, többet dohányoznak és depressziótól szenvednek. Egy bizonytalan jövő olyan nehezzé, boldogtalanná teszi a jelent, hogy semmi mást nem tehetünk, mint várunk. Nem a könnyű pénztárca miatt nehéz az amerikai szív, hiszen legtöbbjüknek még így is több inflációval korrigált dollárja van, mint a nagyszüleiknek volt, és az elődök mégsem éltek szüntelen rettegésben. A középosztálybeli amerikaiak nagyobb luxust élveznek, mint amelyet a múlt század felső osztálya valaha a magáénak mondhatott. Nem állíthatjuk, hogy különösebben komor időszak lett volna például az 1920-as, 30-as évek, hiszen a szesztilalom idején az amerikaiak New Yorkban több ezer illegális szórakozóhelyen élvezhették a legjobb előadóművészek egyre népszerűbb előadásait. Bizonyos tehát, hogy az emberek megtalálhatják a boldogságot, akár annyi pénzük van, mint idén, akár annyi, mint tavaly, a válság előtt. Ha tehát nem a pénz hiánya teszi nyomorúságossá az életet, akkor mi? Senki sem tudja.

A holland Maastrichti Egyetem kutatói kísérletet végeztek, amelynek során az alanyok húsz elektromos áramütést kaptak. Néhányuknak azt mondták, hogy erős áramütéseket fognak kapni, a többi kísérleti alanynak pedig azt, hogy tizenhét enyhe és három erős áramütést fog-

nak érezni, de azt nem árulták el, hogy milyen sorrendben. Az eredmények igazolták, hogy azok a kísérleti személyek, akiknek kis esélye volt az erősebb áramütésre, sokkal jobban féltek (magasabb pulzusszám, felgyorsuló szívverés, bő izzadás, stressz-tünetek), mint azok, akik biztosan tudták, hogy mi vár rájuk. Mindez azzal magyarázható, hogy az emberek sokkal rosszabbul élik meg, ha valami ismeretlen rossz történhet, mint ha tudják, hogy negatív hatásokra is számítani kell. Az emberi agy az egyszerűsítésekre törekvő, rendszerszerű gondolkodás miatt ugyanis minden esetben igyekszik csökkenteni a zavaró és kiküszöbölhetetlen bizonytalanságot. A bizonytalanságtűrő képesség nem csupán egyénekenként változó pszichikai sajátosság, hanem adott nemzetekre, kultúrákra bontva is érdekes eredményeket ad. A válságon pedig mindig az optimistább hozzáállású, bizonytalanságot és stresszt könnyebben viselő nemzetek kerekednek előbb felül.

A British Columbia Egyetemen egy másik kísérletben olyan embereket tanulmányoztak, akiket genetikai teszteknek vetettek alá annak érdekében, hogy meghatározzák a huntington-szindróma kialakulásának esélyét náluk. Azok az alanyok, akik megtudták, hogy nagyon magas valószínűséggel szembe kell majd nézniük ezzel a kórral, egy évvel a tesztelés után boldogabbak voltak, mint azok, akikkel nem tudatták a tesztjükben számított valószínűséget.

Miért szeretjük inkább tudni a legrosszabb eshetőséget, mint pusztán gyanítani? Azért, mert ha rossz híreket kapunk, egy ideig sírunk, de aztán elkezdünk azon dolgozni, hogy a rossz helyzetből a lehető legjobb megoldással tudjunk továbblépni. Megváltoztatjuk a viselkedésünket és az attitűdünket; tudatosabbak vagyunk, de alacsonyabbak az elvárásaink. Más szavakkal: ha szüksé-

ges, felkötjük az alsóneműt és összehúzzuk a nadrágszíjat, de nem tudunk napi-rendre térni olyan tényezők és körülmények felett, amikről nincs tudomásunk. A racionális elvárásokban látják a biztonságérzet kulcsát a dánok is, akiket évről évre a legboldogabb nemzetnek minősítenek. Ugyanakkor a britek és az amerikaiak esetében már a válság előtti statisztikák is mutatták, hogy a magas GDP és a lakosság megelégedettségi szintje nem feltétlenül korrelál, azaz a pénz önmagában nem boldogít.

Az amerikai össznemzeti lehangolt-ság nagyon is valós jelenség, de nem a nem megfelelő pénzügyi viszonyok függvénye, hanem az elégtelen bizonyosságé. Az amerikaiak tökéletesen boldogok tudtak lenni kisebb jólétben is, mint amiben most élnek, és ugyanilyen attitűdű amerikaiakká válnának, hogyha tudnák, hogy ez elkerülhetetlen.

LÉNÁRT ÉVA

Defláció vagy infláció?

ROBERT J. SAMUELSON: DEFLATION OR INFLATION?
THE WASHINGTON POST, 2009. JÚNIUS 8.

Élénk vita zajlik az Egyesült Államokban az árszínvonal jövőbeli alakulásáról. Annak ellenére ugyanis, hogy a recesszióban az árak általános csökkenése tapasztalható, egyre többen adnak hangot aggodalmuknak a Fed laza monetáris politikája miatt. Robert J. Samuelson mind a defláció, mind az infláció veszélyét reálisnak tartja középtávon, és az inflációs várakozások jelentőségére hívja fel a figyelmet.

Az Amerikai Egyesült Államok gazdasága 2007 vége óta recesszióban van. A közgazdászok többsége által alapvetően keresletvezéreltnek tekintett gazdasági

visszaesés természetes velejárója az inflációs ráta csökkenése. Mi több, 2008 végére deflációba süllyedt az amerikai gazdaság, és jelenleg is csökken az árszínvonal.

Az amerikai jegybank szerepét betöltő Fed, a válság negatív hatásait tompítandó, különböző gazdaságösztönző intézkedéseket hajtott végre. Egyrészt történelmi mélységbe, a 0–0,25 százalékos sávba csökkentette irányadó kamatlábát. Másrészt az úgynevezett mennyiségi lazítás eszközéhez nyúlt, amelynek keretében példa nélküli mértékben vásárolt állampapírokat és egyéb, kockázatos eszközöket. Felmerül tehát a kérdés, hogy optimális mértékben és módon avatkozott-e be a gazdaság működésébe a központi bank. A likviditásfokozás pusztán a defláció leküzdését vagy esetleg az infláció felpörgését is eredményezni fogja középtávon?

Paul Krugman, a 2008-as év közgazdasági Nobel-díjasa szerint inflációs nyomásnak egyelőre nyoma sincsen. Nemcsak a fogyasztói árak nem emelkednek, de a munkanélküliség is növekszik (9,4 százalék 2009 májusában), ami gátolja a bérek emelkedését. Túlkinálat van továbbá szerte a világban, és az inflációs várakozások is alacsonyak. Ezzel szemben az inflációtól rettegők attól tartanak, hogy amint a gazdaság elkezd felívelni, a Fed nem fogja tudni semlegesíteni korábbi laza politikájának hatásait. Ugyanis ahogyan a hitelkereslet és -kínálat fokozatosan magára talál, úgy a pénzmultiplikátor is várhatóan emelkedni fog. Ahhoz, hogy ez ne torkolljon túlzott monetáris expanzióba, csökkenteni kell majd a Fed mérlegfőösszegét. Nehéz azonban eltalálni a visszavonulás optimális időpontját, mértékét és módját. Ennél fogva pedig várhatóan a politikusok és az üzleti körök igyekeznek majd nyomást gyakorolni a jegybankra, hogy csak óvatosan szigorítson a

politikáján, talán túlságosan is óvatosan. A bizonytalanság és a lobbicsoportok tevékenysége révén pedig könnyedén megemelkedhetnek az inflációs várakozások, amelyek önmagukat beteljesítő voltak miatt a monetáris transzmisszió egyik kulcselemét képezik.

Valóban, a Fed több ízben is túllőtt a célon történelme során, és megemelte az inflációs várakozásokat. Igaz, a nagy gazdasági világválság idején viszont sokak szerint éppen a túl korai visszalépésnek volt köszönhető a példátlan hanyatlás. Most az árfolyamcsatornán és a nyersanyagáron keresztül alakulhat ki inflációs nyomás. A magas inflációs várakozások ugyanis gyengíthetik a dollárt és megemelhetik a nyersanyagok árát, ami az aggregált kínálat visszafogásán keresztül stagflációba süllyesztheti a gazdaságot, hasonlóan az 1970-es évek olajválságához.

A Fed is tisztában van vele, hogy egyszer majd visszavonulót kell fújnia, ezért már most igyekszik megnyugtatni a piacokat, hogy átgondolt kilépési stratégiával rendelkezik. El fogják-e hinni azonban a gazdasági szereplők a Fed elnökének, *Ben Bernankének* az ígéretét, hitelt adnak-e a szavának? Bernanke hírnevét nem tépázta meg a hitelválság (ellentétben *Alan Greenspanéval*), így elvileg sikerülhet neki kordában tartani a várakozásokat. 2010 januárjában viszont lejár a mandátuma, és ha új elnököt nevez ki az Obama-adminisztráció, akkor őt valószínűleg kormányközeli, „galamb” jegybankárnak fogja majd tekinteni a piac. Ha azonban újabb négyéves mandátummal ruháznák fel Bernankét, akkor azzal meg lehetne előzni az ilyen félelmeket. Az infláció-defláció vitát ez persze nem oldaná meg, de legalább megszabadulnánk egy fölösleges bizonytalansági tényezőtől.

KOLLARIK ANDRÁS

Jók-e egyáltalán valamire a közgazdászok?

PETER COY: WHAT GOOD ARE ECONOMISTS ANYWAY? BUSINESS WEEK, 2009. ÁPRILIS 16.

„A közgazdaságtan rendkívül hasznos, mint a közgazdászok foglalkoztatásának egy formája.” – mondta egyszer maró öniróniával John Kenneth Galbraith, pellengérré állítva ezzel saját hivatását. Napjainkban, amikor még érezzük fülünkben azon hatalmas pofon csengését, amekkorát majd 80 éve kapott utoljára a közgazdász szakma, sokan úgy vélik, Galbraith professzor kijelentésére mindennemű humort mellőzve, egyfajta ténymegállapításként is tekinthetünk. A válság hatására rengeteg emberben felmerül a kérdés, miért nem látták előre a közgazdászok az eseményeket, vagy ha látták, miért nem tettek ellene. Peter Coy cikkében reflektál a szakmát érő támadásokra, és említést tesz a közgazdaságtani iskolák között zajló makro-vitákról.

Az emberek, látván az elmúlt hét évtized közgazdasági melléfogásait, illetve a tényt, hogy a közgazdász-társadalom képtelen volt előre jelezni, illetve bekövetkezése után gyorsan és fájdalommentesen megoldani a válságot, erősen támadják a szakmát. A közgazdászok túlságosan magabiztosak, nem elég gyakorlatiasak, politikailag elfogultak és rengeteg, a valóságtól elrugaszkodó feltevésre (például a homo oeconomicus) építik modelljeiket. Peter Coy szerint azonban ezek túlzások, a közgazdászoktól nem is várhatjuk, hogy pontosan megjósolják a jövő történéseit, a világ túl bonyolult ehhez. A másik érv a szakma mellett pedig az, hogy igenis jelentős szerepük van a makroközgazdászoknak a problémák kezelésében,

például az 1970-es években végzett kutatások segítettek megoldani több ország inflációs problémáját.

Kétkelkedhetünk a közgazdaságtan, mint tudomány értékében, de semmiképp nem utasíthatjuk azt el. A válság kezelésére sokféle ötlet születik, amelyek különböző közgazdasági iskolák nézeteit képviselik. Csak remélhetjük, hogy a szakma képes együtt, közösen cselekedni. Azonban ez nem lesz könnyű, hisz a válság régi sebeket tépked fel. A makroökonómusok között hosszú idők óta heves vita zajlik a fiskális politika hatásosságáról. Az Obama-kormány mégis egy mindeddig példátlan, masszív fiskális expanzióval és egy, azt kiegészítő extrém monetáris politikával válaszolt a válságra. Obama magabiztosan állt ki egy januári beszédében a fiskális intervenció mellett, hangsúlyozva, hogy nincs kétsége afelől, hogy az a helyes út. Erre 250 konzervatív közgazdász rögtön a fejét rázta, mondván, Obama téved.

A közgazdászok legnagyobb hibája az önhittség: az 1960-as években *Milton Friedman* az egész szakmát meggyőzte arról, hogy a nagy gazdasági világválsáért az elhibázott monetáris politika, azaz a Federal Reserve System a felelős. A Fed felelősségét *Ben Bernanke*, a Fed elnöke, 2002-ben elismerte: „Igazad van, mi csináltuk. Nagyon sajnáljuk. De hála neked, nem tesszük ezt újra.” A Fed erejében bízva és a gazdasági ingadozások mérséklődésének köszönhetően a fiskális politika szerepének kutatása háttérbe szorult. Az ortodox ökonómia újabb hibája, hogy nem vett tudomást a különböző piacokon esetlegesen kialakuló buborékokról.

A felelősöket azonban nem csak a közgazdász szakma körében, hanem a politikában is kell keresnünk. A demokraták az aktív gazdaságpolitikát szorgalmazták, amely a gazdaság labilitását, a beavatko-

zás szükségességét hangsúlyozza – a hagyományos keynesiánus iskola tanai –, míg a republikánus képviselők egy másik iskola nézeteit képviselték, miszerint a gazdaság magától is egyensúlyba kerül, ők a passzív gazdaságpolitikát szorgalmazzák. Természetesen ez a vita is megoldatlan maradt, az ellentétek tovább élesedtek, a két tábor egymást támadja.

A rengeteg kritika és a makroökonómusok között zajló viták ellenére Peter Coy optimista: a szakma előtt hosszú út áll, sok a tennivaló, a makroökonómia főnixmadárként feltámad majd poraiból, és erősebb lesz, mint valaha volt.

TÖKÉS LÁSZLÓ

A pénzügyi világválság és Amerika küldetése

ROBERT SKIDELSKY: THE WORLD FINANCE CRISIS & THE AMERICAN MISSION, REVIEW ON MARTIN WOLF: FIXING GLOBAL FINANCE
THE NEW YORK REVIEW OF BOOKS, 2009. JÚLIUS 16.

A nemzetközi pénzügyi válságon lassan túl vagyunk és a szakértők a válság okainak keresésébe kezdenek. A két legelterjedtebb elmélet a közgazdászok körében ezzel kapcsolatban a "money glut" (pénzbőség) és a "saving glut" (megtakarítási többlet) elméletek.

Az első a laza fiskális és monetáris politikát okolja a krízisért. A pénzbőség-elmélet azt állítja, hogy a FED túl alacsonyan tartotta a kamatlábakat és ez az amerikai háztartásokat arra motiválta, hogy túlköltekezzenek.

A megtakarításitöbblet-elmélet szerint a közel-keleti és kelet-ázsiai piacokról könnyen hozzáférhető, „olcsó” pénzből vezethetőek le a mostani állapotok. Az elméletet vallók szerint az amerikai dollár kiemelt szerepének segítségével

az amerikai kormányzat képes volt a termékek és szolgáltatások iránti keresletet a hazai kibocsátás mértékén túl is növelni. Ez a folyamat később a kereskedelmi mérleget és a külföldi megtakarításokat lemorzsolta. Kiemelkedő Kína szerepe, amelyet az Egyesült Államok nem kompenzált szolgáltatásokkal vagy termékekkel a megvett amerikai államkötvényekért. Ebből következik, hogy mind az amerikai deficit, mind az adósság által finanszírozott ingatlanpiaci fellendülés tarthatatlan volt hosszú távon. Az amerikai gazdaság már a krízis előtt is eladósodott volt, de később ez még problematikusabbá vált. A külföldi országok azonban folytatták az amerikai háztartások fogyasztásának finanszírozását az államkötvények vásárlásával.

A szakértők szerint ennek egyik oka lehetett az amerikai gazdaság jó teljesítőképessége. A külföldi (kelet-ázsiai) országok ráadásul a dollárral szemben alulértékelték a valutájukat a folyamatos amerikai állampapír-vásárlás segítségével, annak érdekében, hogy elkerüljék az 1997-es ázsiai pénzügyi válsághoz hasonló jelenségek kialakulását és megőrizték exportképességüket.

A folyamat során a külföldi pénz a fogyasztási szektorba és az ingatlanpiacra áramlott, nem a termelékenység növelésébe, így végül nem az export növekedett, hanem az olyan nem termelő szektorokat látták el a külföldiek pénzzel mint például a pénzügyi szektor.

Martin Wolf, a *Financial Times* újságírója nemrég megjelent könyvében a „Fixing Global Finance”-ben először felvázolja az ázsiai országok exportvezérelt stratégiáját, majd állást foglal a két népszerű válságelmélettel kapcsolatban. *Wolf* szerint az amerikai bankszabályozás lazaságát érő kritikák nem alaptalanok, ugyanakkor túlzóak. *Wolf* azt állítja, hogy a kínai befektetések kiszorították

az amerikai befektetéseket: az amerikaiak ugyanis a befektetések helyett ingatlanspekulációba kezdtek, illetve növelték saját fogyasztásukat is. Az igazi gond ott kezdődött, hogy ez a túlköltekezés csak elvi növekedést eredményezett.

A jövőre vonatkozóan *Wolf* azt állítja, hogy olyan gazdaságpolitikát kell az előtérbe helyezni, amelyet eddig kerültek a döntéshozók: olyat, amely az amerikaiakat költekezésük visszafogására és megtakarításaik növelésére ösztönzi. A szerző szerint a kínaiaknak a hazai ipar fejlesztésére kell koncentrálniuk, illetve a többi fejlődő országnak expanzív fiskális politikát javasol. Könyvében további javaslatokkal áll elő az árfolyamok kapcsán, illetve vizsgálja az IMF és a Világbank szükséges reformjait is.

PONGRÁCZ NORMAN

Csak egy "Super-Kioto" segíthet

HANS C. MÜLLER ÉS OLAF STORBECK:
NUR EIN "SUPER-KYOTO" KANN HELFEN
HANDELSBLATT.COM, 2009. 06.02.

A müncheni gazdasági csúcstalálkozón résztvevő környezetvédelmi szakemberek egyetértenek abban, hogy az emberiség a fenyegető katasztrofális klímaváltozást csak világméretű összefogással kerülheti el. Kína és India együttműködése nélkül a Föld felmelegedése nem állítható meg.

Csak erős, országokon átnyúló együttműködéssel háríthatja el az emberiség a világméretű katasztrofális klímaváltozást. Ez volt a müncheni gazdasági csúcstalálkozó keretében résztvevő 160 környezetvédelmi szakember fő üzenete. „Egy olyan »Super-Kioto« Egyezményre van szükségünk, amelyben a világ összes ré-

giója együttműködik.” – mondta *Carlo Carraro*, a Velencei Egyetem környezetgazdaságtan professzora a csúcstalálkozón.

Idén decemberben Koppenhágában rendezik az ENSZ klíma-csúcstalálkozóját. Ennek keretében tárgyalják újra a 2012-ben hatályát veszítő Kiotoi Jegyzőkönyvet, amelyet 1995-ben írtak alá az üvegházhatást előidéző gázok kibocsátásának csökkentése érdekében.

Az energiát és az éghajlatot illetően az emberiség hatalmas kihívás előtt áll: a Föld felmelegedése által okozott károk minimalizálása érdekében a legtöbb szakértő szerint az átlaghőmérséklet legfeljebb 2 Celsius-fokkal emelkedhet. Ez csak akkor lehetséges, ha az emberiség a XXI. század közepéig egy szén-dioxid-semleges energiagazdálkodásra áll át. „Legalább 25 évre van szükség egy alternatív energiarendszer kiépítéséhez. Globális szinten eddig még csak el sem kezdtük ezt a problémát kezelni.” – nyilatkozta *Claudia Kemfert*, a Deutsches Institut für Wirtschaftsforschung (DIW) klímaszakértője.

Igazi áttörést Koppenhágában csak az hozhat, ha a fejlett és fejlődő országok közös célokat tűznek ki. Az EU-tagállamok és az új amerikai vezetés várhatóan készen áll a széndioxid-kibocsátás jelentős csökkentésére. Továbbra is nyitott kérdés azonban, hogy az energiaéhes fejlődő országok hajlandók-e csatlakozni. Kína és India együttműködése nélkül a globális felmelegedés nem állítható meg. – hangsúlyozta *Carlo Carraro*. „A Szaharától délre elterülő országok kivételével minden államnak készen kell állnia az együttműködésre.” Kína és India fosszilisenergia-felhasználása az utóbbi időben hatalmas méreteket öltött, a kínaiak napjainkban majdnem 50 százalékkal több szén-dioxidot bocsátanak ki, mint 9 évvel ezelőtt.

Az, hogy az egyes államok egyáltalán képesek-e egyedül valamit is tenni a klímaváltozás ellen, Münchenben vitatott kérdés volt. Az EU 2007 és 2020 között a szén-dioxid kibocsátását 20 százalékkal akarja csökkenteni. *Hans-Werner Sinn*, az Ifo vezetője számára világos, hogy amíg a világ minden országa nem állapodik meg az éves szén, olaj és gáz összkitermelés csökkentésében, addig az EU éghajlati politikája a globális felmelegedés problémáját csak tovább fokozza. Azal érvel, hogy az olajtermelők az európaiak ambiciózus csökkentési céljai miatt csökkenő világpiaci árakra számítanak. Így a bevételek fenntartása érdekében az eddiginél több olajat termelnek ki. Ezáltal újra nőni fog az olaj kínálata és fogyasztása, nem pedig csökkenni, ahogyan az európaiak remélik – véli *Sinn*.

Ezzel az elmélettel azonban *Sinn* korántsem tudott mindenkit meggyőzni. Így például *Henk Folmer*, a hollandiai Wageningen Egyetem közgazdásza szerint az olaj világpiaci ára nem csökkent, hanem több mint duplájára nőtt, pedig az európaiak az utóbbi években jelentősen kevesebb olajat vettek. „Ez tehát nem adott okot az olajsejkeknek a csökkenő olajárakkal való számolásra és ezáltal nagyobb kitermelésre” – mondta *Folmer*.

Karl Falkenberg, az uniós környezetvédelmi főigazgató és az EU főtárgyalója a decemberre tervezett koppenhágai csúcson sem fog egyetérteni *Sinn*nel.

Az olyan egyoldalú lépések, mint a kereskedés joga az uniós széndioxid-kibocsátási kvótával, igen fontosak az EU számára – hangsúlyozta *Falkenberg* Münchenben. „Mégis muszáj éllóvasnak lenni és megmutatni a világnak, hogy a magasabb gazdasági növekedésnek nem kell feltétlenül a fosszilis energiafelhasználás emelkedésével járnia.”

Mohamed Bin Dhaen Al Hamli, az Egyesült Arab Emírátságok energiaügyi

minisztere kiállt a klímavédelem mellett: „Mi, az olajtermelők az éghajlatváltozáért való felelősségben osztozunk a fogyasztókkal.” Az emberiség a fenyegető éghajlatváltozás ellenére sem mondhat le teljesen a fosszilis energiaforrásokról. „A fosszilis tüzelőanyagokat nem szabad démonizálnunk, hiszen ezek még sok évig az optimális energiamix fontos alkotói”.

ARY TAMÁS-ZSINKA EDIT

A zöldülő gazdaság ára

ROBERT J. SAMUELSON: SELLING THE GREEN ECONOMY
THE WASHINGTON POST, 2009. ÁPRILIS 27.

A zöld gazdaság árának meghatározása csak látszólag lehetséges – állítja a Nobel-díjas Samuelson. A környezetvédők eltúlozzák a globális felmelegedés veszélyeit, ám emellett alábecsülik a változtatás költségeit. Valójában a vitapartnerek egyike sem tudja még megbecsülni sem a következményeket, sem a költségeket. A gazdasági és társadalmi tervezés nagy sémáit bizonytalan alapokra állították, megbízhatóságuk így kétes. Senki sem elég elfogulatlan, és hiányzik a józan ész kritikája.

A megnyerő politikai kezdeményezések általában nincsenek ingyen. Ennek ellenére, amint a Kongresszus elkezdte fontolóra venni a globális felmelegedés visszaszorítására irányuló törvénykezést, a környezetvédők mindjárt azzal kecsegtettek, hogy ez gyakorlatilag költségek nélkül is sikerülhet. Íme például egy tipikus állítás a Környezetvédelmi Alaptól (EDF): „Ha mindenki egy tízcentest áldozna rá naponta, megoldhatnánk a klímaváltozás problémáját, beruházhatnánk tiszta energiába, és milliárdokat spórolhatnánk az importált olajon.”

Ez az állítás túl szép ahhoz, hogy igaz legyen – mert nem is az. A világ (és Amerika) energiájának négyötöde fosszilis energiahordozókon alapszik (olaj, szén, földgáz), ami egyben a széndioxid-kibocsátás legnagyobb forrása. A kibocsátás csökkentésének tervei 2030-ra 42 százalékos, 2050-re 83 százalékos csökkenést irányoztak elő a 2005-ös szinthez képest az üvegházhatású gázok tekintetében.

A világ energiarendszerének újratervezése azonban lehetetlen vállalkozásnak tűnik. Csak Amerikát figyelembe véve, 2030-ra 2007-hez képest 25 százalékkal nagyobb lesz a népesség (375 millió), a gazdaság 70 százalékkal nő és 27 százalékkal több jármű lesz majd az utakon. Az energiaszükséglet így az eddiginél jóval magasabb lesz.

Az Energy Information Administration (EIA) a megújuló energiaforrások használatát is feltételezi. 2007-ről 2030-ra a napenergia használata 18-szorosára, a szélenergiáé pedig 6-szorosára nőhet. Az új gépjárművek 50 százalékkal jobban hasznosítják majd az üzemanyagot, a villanykörték és a mosógépek hatékonyabbá válhatnak. A magasabb energiaárak pedig elősegítik a takarékosabb használatot, 2030-ra ugyanis az olaj hordónként 130 (mai értéken vett) dollárba kerülhet.

Az EDF és más környezetvédők állítása, miszerint a széndioxid-kibocsátás csökkentése alacsony költségekkel jár, az „általános egyensúlyi” modell gazdasági szimulációján alapszik. Egy környezetvédő iroda tanulmánya a költséget mindössze 98 dollárra teszi háztartásonként évente, a magasabb energiaárakat is belekalkulálva. 2,5 emberrel számolva átlagos háztartásonként, ez nagyjából 11 centet jelent fejenként naponta.

A gond az, hogy ezek a modellek irreális feltételezéseken alapulnak. Nem veszik figyelembe a konjunktúraciklusokat; a gazdaságot a maximális foglalkozta-

tottsági szintre állítják be; erős növekedést feltételeznek és elvárják, hogy a gazdaság automatikusan alkalmazkodjon a fő változásokhoz. Így – a feltételezések szerint – ha a fosszilis energiahordozók ára növekszik (a globális felmelegedés elleni jogi szabályozás miatt), a fogyasztók azonnal kevesebbet kezdenek használni belőle, és varázsütésre valósul meg az új, „tisztá” energiahasználat.

A költségek tehát azért alacsonyak, mert a modell ezt állítja. De a való világ természetesen nem így működik. A nemzet elektromos áramának fele szénből származik. A szénhasználat költsége nem határozható meg, és ha a technológiát nem lehet üzleti alapokra helyezni, a szénerőművek folytatják a kibocsátást. A másik megoldás pedig az, ha felváltják őket atomerőművekkel. De vajon elviselnék az amerikaiak a nukleáris energia megkétszerezését vagy megháromszorozását? Legyőzhetők a technikai és szerkezeti akadályok még időben? A tehetetlenség csak a gazdasági növekedést lassítja.

Számtalan gyakorlati nehézség adódhat abból, ha megpróbáljuk leszoktatni az amerikai gazdaságot a fosszilis energiahordozók használatáról. Az MIT közgazdászainak becslése szerint, amennyiben 2050-re a lakosok helyben előállított bioüzemanyaggal akarnak közlekedni, az „500 millió hektárt igényel az Egyesült Államok földjéből – többet, mint a mai összes amerikai termőföld”. Amerikának tehát nettó élelmiszer-importőrré kellene válnia.

Valójában a modellek nem képesek megfelelően előre jelezni a fő gazdasági változásokat és azok következményeit. Nem jósolták meg előre a mostani gazdasági válságot; a tavalyi olajár-emelkedést. A hetvenes években pedig nem látták előre az elszabadult inflációt sem. Az „általános egyensúlyi” modellek tehát csak arra jók, hogy a fő irányvonalba il-

leszkedve megjósolják az egyes gazdaságpolitikák hatását. De azt már nem tudják elmondani nekünk, hogy hogyan fog kinézni a gazdaság 10 vagy 20 év múlva, mert túl sok a feltételezés és a figyelembe nem vett tényező (növekedési ráták, pénzügyi és geopolitikai válságok, szűk keresztmetszetek, bénító infláció, vagy épp munkanélküliség).

A zöld gazdaság árának meghatározása tehát csak látszólag lehetséges. A környezetvédők eltúlozzák a globális felmelegedés veszélyeit – az emelkedő tengerszinttől az elfajzott trópusi betegségekig –, ám emellett alábecsülik a változtatás költségeit. Valójában a vitapartnerek egyike sem tudja még megbecsülni sem a következményeket, sem a költségeket. A gazdasági és társadalmi tervezés nagy sémáit bizonytalan alapokra állították, megbízhatóságuk így kétes. Senki sem elég elfogulatlan, és hiányzik a józan ész kritikája.

BALLA VANDA

Hányféle valutára van szüksége Afrikának?

THORVALDUR GYLFASSON: HOW MANY MONIES DOES AFRICA NEED?
VOXEU.ORG, 2009 MÁJUS 21.

Nincs szüksége minden afrikai országnak saját valutára, hiszen ez gátolja a kereskedelmet. A valuták számának csökkentése pozitívan hatna az afrikai növekedésre – ezt hangsúlyozta az Afrikai Unió is, amikor célul tűzte ki 2028-ra az egységes afrikai valuta bevezetését.

Érdekes módon sok afrikai előbb vallja magát afrikainak, mint kongóinak, kenyainak vagy éppen szomálinak. Ennek ellenére a határok mégis zártabbak, mint máshol a világon – mindegy, hogy jogi rendelkezés vagy évszázados politikai fe-

szültség miatt, ez mindenképp gátolja az egész térség fejlődését. Pedig a határok átjárhatóságának növelése segítené a térség fejlődését. Ilyen példaként hozza fel a szerző egy lehetséges pánafrikai energiahálózat létrehozását. A Kongó folyó ugyanis a maga hatalmas kapacitásával rendkívül olcsó energiát termelhetne, amit három (déli, nyugati és északi) útvonalon egész Afrikába és akár Európába is el lehetne szállítani.

Nyilvánvalóan nincs szüksége minden egyes afrikai országnak saját valutára sem, hiszen ez gátolja a kereskedelmet (minden egyes alkalommal át kell váltani). A valuták számának csökkentése tehát pozitív módon hatna az afrikai növekedésre – ezt hangsúlyozta az Afrikai Unió is, amikor célul tűzte ki (2028-as céldátummal) az egységes afrikai valuta bevezetését.

Jelenleg két regionális monetáris unió létezik de jure, emellett több regionális integrációról jelenleg is tárgyalások folynak. De jure létezik a Közép-afrikai Gazdasági és Monetáris Unió (CEMAC) és a Nyugat-afrikai Gazdasági és Monetáris Unió (UEMOA), mindkét integráció a CFA frankot használja valutájaként. Érdeemes még megemlíteni, hogy Lesotho és Namíbia hivatalosan, míg Sváziföld és Zimbabwe nem hivatalosan a dél-afrikai randot használják törvényes fizetőeszközü. A szerző a cikkben Nigéria és Izland eseteit hasonlítja össze.

Nigéria függetlenné válása után valutát váltott: az addigi brit font helyett a nigériai fontot kezdte használni, amelyet kezdetben egy az egyben váltottak a korábbi valutával. 1973 után, mikor egyrészt a britek új, tízes számrendszeren alapuló rendszerre tértek át, másrészt Nigéria bevezette új valutáját, a nairát, továbbra is egy az egyben váltották a két ország valutáját. Ez azonban nem tartott sokáig, a naira ugyanis elkezdett inflálód-

ni a makroökonómiai egyensúlytalanságok miatt. Az állam bevételei – az olajexport ellenére – sosem haladták meg a kiadásokat, a szövetségi kormány így kölcsönökre és pénzkibocsátásra szorult, ami viszont meglódította az inflációt. Ma körülbelül 220 nairáért lehet egy brit fontot kapni, ez évi átlagos 15 százalékos értékcsökkenést jelent 1973 óta. A naira bevezetése elsősorban politikai döntés volt – Nigéria függetlenségét kívánták ezzel jelezni. Emellett a döntéshozók úgy gondolták, hogy gazdasági céljaiknak jobban megfelel egy független és rugalmas valutarendszer egy (a fonthoz kötött) rögzített valutarendszerrel szemben. Az eredmény ismert: 1973 óta a naira 99,5 százalékkal devalválódott a fonthoz képest.

Nigéria most már keresi a lehetőségét egy monetáris uniónak. Az Európai Unió példája nagy hatással volt egész Afrikára, ezt szeretné lemásolni a nyugat-afrikai országok egy csoportja is (Nigéria, Gambia, Ghána, Guinea, Sierra Leone és talán Libéria), bár a tárgyalások megakadni látszanak (eredetileg 2009-re tervezték az unió életbe lépését).

A folyamatok iránya egyértelmű: a hatékonyság növelése érdekében egyre csökken a nemzeti valuták száma, egyre szélesebb körben használt új valuták jönnek létre. Ezt követelik a külföldi befektetők is, akik érthető módon tartanak a gyenge nemzeti valutáktól. A folyamatot azonban sokszor gátolja a nemzeti büszkeség és a monetáris függetlenség iránti igény.

Bár elsőre merésznek látszik, Izland példája nem áll messze Nigériáétól. Az izlandi koronát 1886-ban vezették be, és egészen a második világháború kitöréséig egy az egyben váltották a korábbi, Dániával közös valutával, a dán koronával. Ekkor azonban az izlandi infláció jóval magasabbra szökött, mint a dániai – Ni-

gériához hasonlóan szintén makroökonómiai egyensúlytalanságok miatt. Ma 23 izlandi koronáért kapunk 1 dán koronát, de valójában 2300 izlandi ér 1 dán koronát, Izland ugyanis levágott két nullát valutájából 1981-ben. Azaz, 1939 óta, az izlandi korona a dán koronához képest 99,95 százalékkal devalválódott, ez évi átlagos 12 százalékos értékcsökkenést jelent. 1960 és 2008 között az infláció évi átlagban 18 százalék volt (Nigériában pedig 17 százalék).

Ez az inflációs folyamat egyértelműen a hibás gazdaságpolitikai döntések sorozata miatt következett be, amelyek csak növelték a külföldi eladósodottságot. A kereskedelmi bankok 1998 és 2003 között végbemenő, politikailag motivált, szakszerűtlen privatizációja a legjobb példa: a bankszektor hirtelen óriásira hízott, míg aztán 2008-ban összeomlott a saját súlya alatt. Úgy tűnik, a világválság sok izlandi szemét felnyitotta. Nigériához hasonlóan most már ők is megszabadulnának nemzeti valutájuktól, és bevezetnék az eddig elutasított eurót. A kormány a parlament elé terjesztette az EU-hoz való azonnali csatlakozási kérelem tervezetét.

TÓTH MIKLÓS

A kínai „kozmetika” művészete

THE ART OF CHINESE MASSAGE
THE ECONOMIST, 2009.05.21.

A cikk több nézőpontot és alternatív mérési módszert ismertetve járja körül azt a kérdést, hogy Kína valóban a tényleges szintnél magasabbnak állítja-e be a GDP növekedési ütemét.

Az elmúlt időszakban a világpiacokon megfigyelhető optimizmus részben azon a hiten alapszik, miszerint Kína fiskális ösztönző csomagja lökést ad a kínai gaz-

daságnak és a GDP növekedési üteme közel kerülhet a kormányzat 8 százalékos céljához. Néhány közgazdász azonban úgy sejt, hogy Kína a gazdaság valóságos növekedési üteménél magasabb értéket tesz közzé. Vajon Kína tényleg csal? Mennyire megalapozott a kínai növekedésbe vetett bizalom?

A közgazdászok már régóta kétségbe vonták a kínai adatok hitelességét és a széles körben elfogadott nézet szerint az előző két visszaesés idején is a ténylegesnél magasabb növekedési adatokat tettek közzé. 1998–99-ben, az ázsiai pénzügyi válság idején, a hivatalos adatok szerint Kína GDP-je átlagosan 7,7 százalékkal növekedett. Ugyanakkor *Thomas Rawski*, a University of Pittsburgh oktatója, alternatív mérési módszereket alkalmazva – például az energiatermelés, a légiközlekedés és az import mennyiségének vizsgálatával – arra jutott, hogy az ország GDP növekedési rátája legjobb esetben is csak 2 százalékos lehetett. Más közgazdászok azonban Rawski számításait túlpesszimiztának tekintik. *Arthur Kroeber*, a pekingi Dragonomics kutatóintézet munkatársa például 1998–99-re a GDP növekedési ütemét 5 százalék körülire becsüli. A hivatalos adatokat a Dragonomics becsléseivel összehasonlítva egyértelműnek tűnik, hogy előbbi kozmetikázták. Ez különösen 1989-ben, a Tienanmen téri események évében figyelhető meg, amikor a GDP 4 százalékos hivatalos növekedésével szemben az intézet 1,5 százalékos csökkenését becsülte.

Kína 2009. első negyedéves növekedését látva többen arra a következtetésre jutottak, hogy a kormány ismét a régi, jól bevált trükkökhöz tért vissza. A hivatalos adatok szerint ugyanis a GDP 6,1 százalékkal volt magasabb az egy évvel korábbi szintnél. Ugyanakkor az áramtermelés az első negyedévben 4 százalékkal volt alacsonyabb az egy évvel korábbinál.

Összehasonlításként 2008 első negyedében a megtermelt áram mennyisége 16 százalékkal növekedett. A korábbi statisztikák szerint a GDP és az áramtermelés mennyisége szoros együttmozgást mutatott. Figyelembe véve, hogy az áramtermelés statisztikáit sokkal kisebb valószínűséggel módosították, mint a politikailag érzékeny GDP adatokat, bizonyított ténynek tekinthető-e, hogy a kínaiak játszadoztak a GDP adatokkal?

Talán nem. *Paul Carvey*, a Macquarie Securities egyik közgazdásza szerint az eltérés azzal magyarázható: a válság terheit leginkább az olyan energiafallozó iparok viselték, mint az acél- és az alumíniumipar. Carvey számításai szerint a 2001 és 2007 közötti időszakban a fémipar az áramfogyasztás növekedésének 40 százalékáért volt felelős, míg az ipari termelés növekedésének csupán 16 százalékáért. A negyedik negyedévet megelőző egy évben az acéltermelés több mint 10 százalékkal esett vissza, így nem meglepő, hogy az energiafelhasználás is csökkent.

A GDP adatok megbízhatatlansága a londoni székhelyű Capital Economicsot arra ösztönözte, hogy létrehozza a gazdasági tevékenységet jól közelítő saját magyarázó változóit, így többek között az áramtermelés nagyságát, a kikötői rakományok számát, a személyszállítást és az építés alatt álló területek felületét vizsgálják. A Capital Economics számításai szerint a GDP növekedése 4 százalékra lassult az első negyedévet megelőző egy évben. E számítások azonban magukban hordoznak bizonyos torzítást, hiszen többnyire az ipari tevékenységet veszik figyelembe, és kihagyják a gazdaság 40 százalékát kitevő és egyben leggyorsabban növekvő részét, a szolgáltatásokat.

Továbbá ott van az állami adóbevételek kérdése is. Ezek mintegy 10 százalékkal csökkentek az elmúlt év során, ami összehasonlítva a 2008 eleji 35 százalé-

kos növekedéssel, arra enged következtetni, hogy a jövedelmek és a gazdasági teljesítmény csökkent. Azonban *Stephen Green*, a Standard Chartered közgazdásza a hatalmas változást azzal magyarázza, hogy tulajdonképpen a 2008 eleji adóbevételek voltak kiugróak: a földek értékesítésének felfutása nyomán az adóbevételek is nagymértékben megemelkedtek, a földértékesítések száma azonban azóta csökkent. Egy másik lehetséges magyarázat az adóbevételek csökkenésére az, hogy a helyi hivatalnokok megpróbálják az adóbevételeket elrejtetni, hogy a pénzügyi helyzetük rosszabbnak tűnjön és ezáltal több pénzt kapjanak Pekingtől az infrastrukturális projektek finanszírozására.

Egy másik ok, amiért többen gyanakvóak az adatok valódiságát illetően az, hogy a kínai Nemzeti Statisztikai Hivatal (NSH), a fejlett gazdaságoktól eltérően nem közöl negyedéves rendszerességgel GDP adatokat, az éves változások pedig több lehetőséget adnak a növekedési ütemek kisimítására (például elképzelhető, hogy az output az elmúlt két negyedévben változatlan szinten maradt). De a korrektség kedvéért el kell mondani azt is, hogy ezt számos fejlődő ország csinálja Kínán kívül. Ennek részben az az oka, hogy a szezonális kiigazítás meglehetősen nehéz olyan országok esetében, ahol a mezőgazdaságból az iparba való átmenet időről időre megváltoztatja a szezonalitást.

Az NSH az elmúlt években javította adatszerzési módszereit, például a vizsgált szolgáltatások körének kiterjesztésével. Peking büntetéseket is kilátásba helyezett azon hivatalnokokkal szemben, akik meghamisítják a statisztikákat. De a fő kérdés az, hogy vajon a kormány hajlandó-e politikai szempontból kínos adatok közzétételére. Mindenesetre vannak biztató jelek ezen a téren. Május 14-én az

NSH honlapján *Xu Xianchun*, a hivatal igazgatóhelyettesének tollából megjelent egy esszé, amely meglepően őszintén beszél a kínai statisztika hiányosságairól. Xu többek között beismerte, hogy a kínai kiskereskedelmi értékesítési számok tartalmazzák a kínai vállalatok és az állam bizonyos vásárlásait is, amelyeket nem lehetne a fogyasztásba beleszámítani. Becslései szerint a fogyasztói vásárlások az első negyedévben 9 százalékkal nőttek, szemben a kiskereskedelmi vásárlások 15 százalékos növekedésével.

Andy Rothman, a CLSA közgazdásza szerint a kínai statisztikák sokkal megbízhatóbbak, mint korábban voltak. Ez nagy részben az alternatív módszereknek köszönhető. Sokkal több magánszektorbeli közgazdász tartja szemmel Kínát, mint egy évtizeddel ezelőtt. Minél többen kísérik figyelemmel az országot és minél fontosabbá válik gazdasági teljesítménye a világ többi része számára, annál nehezebbé válik a kínai hivatalnokoknak, hogy befolyásolják az adatokat.

SZABADI GÁBOR

Gazdálkodás a fenntarthatóság jegyében

TARÓ ASZÓ: THE WORLD MUST LEARN TO LIVE
AND FARM SUSTAINABLY
FINANCIAL TIMES, 2009. JÚLIUS 5.

Japán és Brazília az utóbbi három évtizedben együttműködve Cerradot, egy száraz, féltrópusi brazil régiót a világ egyik legtermékenyebb mezőgazdasági területévé alakították át.

A felelősségteljes külföldi beruházások ösztönzése az agrárszektorban egyre fontosabb, már csak azért is, mert az utóbbi időben új trend bontakozik ki a földszerezés jegyében. A fejlődő országokban

egyre nagyobb mértékben vásárolnak fel külföldiek nagy mezőgazdasági földterületeket. Habár már lassan egy éve, hogy a jelenségre először lettünk figyelmesek, az újonnan kötött üzletek még mindig a címlapokon szerepelnek. Az ENSZ jegyzőkönyvvezetője egységes alapelvek felállításának szükségességére hívta fel a figyelmet az agrárberuházások területén, az Afrikai Unió csúcstalálkozója pedig a közelmúltban tárgyalta az ügyet. Ami most a legfontosabb, hogy egységes nemzetközi választ tudjunk adni az érintett feleknek. Japán, mint a világ legnagyobb nettó élelmiszerimportőre és a mezőgazdasági fejlődés egyik fő támogatója, hisz abban, hogy fontos szerepet töltsön majd be ezen a területen.

Az utóbbi években az élelmiszerellátás biztonsága az északi országok számára teljesen természetessé vált, miközben a fejlődő világ nagy részén az élelmiszerhiány az egyik legsúlyosabb probléma. Az élelmiszerellátással kapcsolatos bizonytalanság az utóbbi időben tapasztalható áremelkedéseknek volt köszönhető és társadalmi problémákhoz vezetett világszerte. Az exportkorlátozások a félelem növekedését okozták az importra szoruló országokban és arra ösztönöztek, hogy igyekezzenek minél gyorsabban minél több földet szerezni, amellyel biztosíthatják saját ellátásukat. Ugyanakkor az áremelkedés mértéke súlyos és globális, az egész emberiséget érintő probléma, mivel az alultápláltak száma világszerte hamarosan meghaladja az 1 milliárd főt.

Vajon a jelenlegi élelmiszerválság is csak a piac egy újabb szeszélye? A bizonyítékokat tekintve nem gondolom. A jelenlegi folyamat átmenet az új egyensúly felé, amely új gazdasági, éghajlati, demográfiai és ökológiai valóságot tükröz majd. Amennyiben valóban ez a helyzet, akkor az élelmiszerbiztonság terén sem

lehet csupán az éhínség enyhítésének problémájával foglalkozni. A legfontosabb kérdésnek annak kellene lennie, hogy hogyan tudjuk növelni az élelmiszertermelést a hagyományos gazdálkodás korlátain és a földrajzi határokon is túllépve, annak érdekében, hogy a fenntarthatóság jegyében élhessünk.

Ezért tehát az említett szempontokat figyelembe véve kell értékelnünk a fejlődő országokban történő termőföld-beruházásokat. Ez itt nem feltétlenül egy nulla összegű játék, hanem lehetséges olyan helyzet is, ahol mindenki nyer. Japán és Brazília együttműködése az utóbbi három évtizedben, amelynek során Cerradot, egy száraz, féltrópusi brazil régiót a világ egyik legtermékenyebb mezőgazdasági területévé alakították át, egy jelentős, előremutató mérföldkőnek számít ebben a folyamatban.

Azt gondoljuk, hogy a túlzott szabályozás nem kívánatos, mivel elképzelhető, hogy visszafogná a beruházási kedvet. A hosszú távú beruházások jelentik az egyetlen elképzelhető megoldást a fenntartható jövő szempontjából, ezért mindent meg kell tennünk, hogy a piacokba vetett bizalom visszatérjen, különösen azon élelmiszerimportáló országok körében, amelyeket érintettek az exportkorlátozások hatásai. A segélyezés önmagában hosszú távon nem lehet megoldás. *Abdoulaye Wade*, Szenegál elnöke olyan politikát tartana kívánatosnak, amely segíti a fejlődő országokat saját lábukra állni, hogy aztán képesek legyenek önmagukon segíteni. A Japán által is támogatott felelős mezőgazdasági beruházás gyakorlata is a már említett „segíts magadon” filozófián alapul, tehát abban támogatja a résztvevő országokat, hogy fejlesszék ki saját növekedési stratégiájukat a megújított mezőgazdasági ágazatban. Abban hiszünk, hogy a törvényileg ugyan nem kötelező, de egysé-

ges elvek bevezetése ösztönözné a felelős beruházásokat és a fenntartható agrárgazdálkodást. Ezen elvek közül a legfontosabbak:

- A nemzetközi agrárberuházásoknak transzparensseknek és elszámoltathatóknak kell lenniük. A beruházóknak biztosítaniuk kellene, hogy minden érintett, beleértve a helyi közösségeket is, megfelelő információt kapjon a beruházásról. A megállapodásokat pedig nyilvánosságra kellene hozni.
 - A beruházóknak tiszteletben kell tartaniuk a beruházások által érintett helyi lakosság jogait, különösen a földdel kapcsolatos jogokat. El kellene érni, hogy a beruházók a keletkező hasznot megosszák a helyi közösségekkel úgy, hogy munkahelyeket teremtenek számukra, fejlesztik a helyi infrastruktúrát, tudást és magasabb szintű technológiát hoznak be az iparágba.
 - A beruházásoknak illeszkedniük kell az adott ország fejlesztési stratégiájába és környezeti politikájába.
 - A beruházóknak figyelembe kell venniük az adott ország élelmiszer iránti keresleti és kínálati viszonyait. A külföldi beruházásoknak semmiképpen sem szabad súlyosbítani a helyi élelmezési helyzetet.
 - A földre és a termékekre vonatkozó üzletek megkötésekor teljes mértékben meg kell felelni a piaci értékeknek. A kereskedelmi megállapodásokat pedig a Világkereskedelmi Szervezet szabályainak megfelelően kell megkötni.
- Japán a legfontosabb partnereivel együtt azon fog dolgozni, hogy létrehozson egy olyan nemzetközi fórumot, ahol meg lehet állapodni az alapelvekben és össze lehet rakni egy útmutatót a gyakorlat számára. Az érdeklődőket találkozóra hívjuk szeptemberben.

Mindenható renminbi?

NOURIEL ROUBINI: THE ALMIGHTY RENMINBI?
THE NEW YORK TIMES, 2009. MÁJUS 14.

A próféciáiról elhíresült Nouriel Roubini újabb jóslatba bocsátkozik. Szerinte az Egyesült Államok folyamatos külső finanszírozási igényének és államháztartási hiányának köszönhetően az amerikai dollár hamarosan elveszíti elsődleges tartalékvaluta szerepét a világgazdaságban. Minthogy a legerősebb valuták hagyományosan nettó hitelező országokéi voltak, amelyek jelentős gazdasági és politikai hatalommal is rendelkeztek, Roubini a kínai jüant (renminbi) tartja a legesélyesebbnek a globális tartalékvaluta szerep betöltésére.

A XIX. század a Brit Birodalomé, a XX. az Amerikai Egyesült Államoké volt, most pedig az ázsiai század küszöbén állunk, amelyet Kína fog dominálni, fizetőeszközével, a renminbivel együtt. Biztosra vehetjük, hogy a világ jegybankjai előbb vagy utóbb csökkentik portfóliójukban a dollárban tartott eszközök részarányát, amit az amerikai állampolgárok a kamatszínvonal emelkedésén keresztül a saját bőrükön fognak tapasztalni.

Az elsődleges tartalékvalutákat kibocsátó országok hagyományosan nettó megtakarítók és nettó hitelezők, azaz általában többletet mutat a folyó fizetési mérlegük, és ezzel összhangban hiteleket nyújtanak a külföld számára. Az angol font akkor vesztette el világgazdasági súlyát, amikor a II. világháborúban az Egyesült Királyság eladósodott, és most hasonló kockázattal néz szembe az Egyesült Államok is. Az elmúlt két évtizedben ugyanis rendre túllépte az USA belföldi felhasználása az ország jövedelmét, első sorban az exportot jócskán meghaladó importnak köszönhetően.

A folyamatos folyófizetésimerleg-hiányt könnyű volt belföldről finanszírozni, de a külföldiek is szívesen vásároltak dolláreszközöket, lévén az amerikai erős gazdaság, így jó adós. Valamint, mivel a dollár tartalékvaluta, ezért még inkább jó adós az Egyesült Államok, illetve a külföldieknek muszáj dollártartalékokat felhalmozniuk, hogy részt vegyenek a nemzetközi kereskedelemben, és hogy elejét vegyék a saját pénzük elleni spekulációknak. Természetesnek tekinthetjük ezért az USA olcsó hitelből történő eladósodását. Ahogy azonban halmozódik az adósság, egyre inkább megrendül az országba és fizetőeszközébe vetett bizalom, és a dollár kezd veszíteni értékéből, a dolláreszközöktől elvárt hozamok pedig emelkedésnek indulnak. Azaz szépen lassan megszűnik a dollár tartalékvaluta lenni.

De milyen más pénz vehetné át a dollár szerepét? A font, a svájci frank és a jen legfeljebb másodlagos tartalékvaluták lehetnek, mivel a mögöttük álló országok nem elég nagy hatalmak. Az arany fölött eljárt az idő, az eurót pedig gyengítik a Gazdasági és Monetáris Unió hosszú távú fenntarthatóságával kapcsolatos aggodalmak. Marad tehát a kínai valuta, a jüan.

Igaz, Kína még nem áll készen a nagy feladatra, hiszen jelentős reformokat kell még véghezvinni az országban: teljesen konvertibilissé kell tenni a renminbit, és növelni kell a kötvénypiacok likviditását. A jüan mellett szól azonban, hogy Kína hitelező ország, hatalmas amerikai állampapír-állománnyal rendelkezik, alacsony a költségvetési hiánya, robusztus növekedést produkál, és világpolitikai súlya sem elhanyagolható.

Képzelnék csak el, mi történne, ha Kína képessé válna a saját pénzében hitelt nyújtani és felvenni a nemzetközi piacokon. Nagy árat fizetnének az amerikaiak, ha a renminbi válna a nemzetközi ke-

reskedelem általános értékmérőjévé és fizetőeszközzé, illetve a kínai pénz volna a legkedveltebb megtakarítási eszköz. Az amerikaiak cserearányai ki lennének téve a dollár árfolyammozgásainak, az adósságaik kamatterhei megemelkednének, és alacsonyabb volna a gazdasági növekedésük is.

Ha az amerikaiak nem hozzák rendbe mielőbb pénzügyeiket, és nem hagynak fel a hitelbuborékokra alapozott növekedési modelljükkel, úgy akár egy évtizeden belül is elveszíthetik vezető világgazdasági pozíciójukat. Amerikának új prioritásokat kell meghatároznia a maga számára. Ezek nélkül lehetetlenség megfékezni a dollár mélyrepülését.

KOLLARIK ANDRÁS

Buboréktól hanyatlásig?

STEVEN GJERSTAD-VERNON L. SMITH:

FROM BUBBLE TO DEPRESSION?

THE WALL STREET JOURNAL, 2009. ÁPRILIS 7.

Steven Gjerstad, a kaliforniai Chapman Egyetem kutatója és Vernon L. Smith, az egyetem Nobel-díjas professzora cikkükben az amerikai ingatlanbuborék kialakulásával, kipukkadásával és tovagyűrűző hatásaival foglalkoznak.

2008-ban a nem közgazdászok is megtanulhatták a buborék szó egy eddig ismeretlen jelentését: nagy mennyiségben kereskedni olyan árakon, amelyek nagymértékben eltérnek a termékek belső árától. A történelem folyamán igen gyakran előfordultak buborékok, még olyan körülmények között is, amikor a közgazdászok azt hitték, nem fognak. Buborékok még akkor is kialakulhatnak egy piacon, ha a szereplők ismerik az eszközök árát, de néhány kereskedő nem fundamentális áron kereskedik. A buborék pe-

dig annál tovább tart, minél likvidebbek ezek a kereskedők. De mitől alakulnak ki buborékok és miért van az, hogy egyes buborékok nem károsítják a pénzügyi rendszert (mint például az internetes üzletágat érintő „dotkomlufi”), mások pedig annak összeomlásához vezetnek? Ha megvizsgáljuk az ingatlanpiac sajátosságait, könnyen beláthatjuk, miért vezetett válsághoz a buborék kidurranása.

Az elmúlt negyven évben két másik ingatlanpiaci buborék is kialakult, de a legnagyobb mégis a mostani, amely 1997-ben kezdett növekedni, valószínűleg a megnövekedett jövedelmek és az ingatlanpiacot érő lazítások (például adócsökkentés) következtében.

A 2001-es recesszió talán véget vetett volna a buborék növekedésének, de a Fed egy szokatlanul expanzív monetáris intervenciót eszközölt a visszaesés megfordítására, aminek köszönhetően növekedett a likviditás, a pénz pedig az ingatlanpiacba áramlott. Emellé jött még a Clinton- és a Bush-adminisztrációk politikája, amelyek célként tűzték ki, hogy segítsék az emberek ingatlanhoz jutását. Az ingatlanok ára folyamatosan emelkedett, így azok a jelzáloghitelek remek fedezetül szolgáltak. A hitelminősítők pedig elfogadták az örökké növekedő ingatlanárak hipotézisét és jó besorolást adtak mindenre.

Az ingatlannal kapcsolatos kiadások az Egyesült Államokban és a világ többi fejlett részén a háztartások jövedelmének 30 százalékát teszik ki, ezért ha az ingatlanárak 7 év alatt megduplázódnak a jövedelmek változatlansága mellett, akkor ott valami baj lesz. Így is történt, az elkerülhetetlen bukást nem lehetett tovább késleltetni: 2006-ban az árak csökkeni kezdtek, a hitelek bedőltek, és mivel a kölcsönvevők kárai a kisösszegű foglalkozókra korlátozódtak, a veszteség túlnyomó része a pénzügyi rendszerbe folyt át, összedöntve azt.

Az 1976–79-es és az 1986–89-es buborékok jelentkezésénél a Fed emelte az alapkamatot, ami segített enyhíteni a helyzetet. De 2001-ben elkezdte azt rekordmélységekig csökkenteni. 2004 közepén ugyan újra emelést hajtott végre, de ez már nem segíthetett. Egyik oka lehet a megkésett reagálásnak az, hogy a különböző mutatók – fogyasztói árindex, Case-Shiller index (az ingatlanok árának mérésére használt mutató, amelyet negyedévenként tesznek közzé) – figyelmeztetései az eltérő számítási módszerek miatt rejtve maradtak.

A monetáris politika, a jelzáloghitelezés, a laza kölcsönzési szabályok és a tőkenyereségek adómentessége együtt elképesztő gazdasági ösztönzőként hatottak: az új jelzáloghitelek állománya 2001-ben 1,05 billió dollárra rúgott, míg 2003-ban már 3,95 billióra. 2006-ban már érezhetőek voltak a közelgő veszély első jelei: az ingatlanok medián ára júliusról novemberre 230 000 dollárról 217 300 dollárra esett vissza. 2007-ben pedig már jóval komolyabb jelzéseket is küldött a piac: a Case-Shiller index nyáron már igen súlyos zuhanást mutatott, az ingatlanpiac által generált likviditás pedig elilllant, a problémák egy szempillantás alatt átgyűrűztek az egész hitelpiacra.

Amint az ingatlanárak zuhanni kezdtek, rengeteg háztartás negatív egyenleggel zárta az évet, az alacsony jövedelmű háztartások pedig nem tudták elkerülni ingatlanjaik elárverezését, a veszteség többi részét pedig a pénzügyi rendszernek kellett felszívnia.

Az 1999 és 2002 között a részvényt piacon lezajló visszaesés során majd 10 billió dollárnyi részvényvagyon tűnt el, a pénzügyi rendszer visszaesése azonban alig 6 százaléknyi volt, ezzel szemben esetünkben az ingatlanpiac alig 3 billió dollárnyi visszaesést könyvelhet el, a pénzügyi rendszer viszont összeomlott.

Hogy fordulhatott ez elő? A válasz egyszerű: a részvényt piaci visszaesésnél a romló eszközök intézményi vagy egyéni befektetők kezében voltak teljes mértékig, vagy csak igen minimális részüket vásárolták hitelből, míg a jelenlegi krízis során a zuhanó árfolyamú ingatlaneszközöket nem ritkán 90 vagy 100 százalékban hitelből finanszírozták, így volt rá lehetőség, hogy egy egyszerű ingatlanpiaci buborék kipukkanásának szele a pénzügyi rendszert is magával sodorja.

Ben Bernanke egy 1983-as tanulmányában rámutatott azon jelenségekre, amelyeket most is megfigyelhetünk: a pénzügyi rendszerben keletkező komolyabb károk meggátolják azt gazdasági szerepének betöltésében: képtelenné válik a hitelnyújtásra, így a háztartások nem tudnak tartós fogyasztási cikkeket vásárolni, a cégek pedig nehézségekbe ütköznek a termelés és a kereskedelem terén. Bernanke jóslata előbb az autópiacon teljesült be, majd elérte a munkapiacot és a kiskereskedelmet is. Így hiába teljesít jól a reálgazdaság, a pénzügyi rendszer krízise végül azt is romba dönti.

Az elmúlt 10 év történései és a nagy gazdasági világválságot megelőző időszak között hátborzongató párhuzam állítható: a jelzáloghitelek 1920 és 1929 között megháromszorozódtak, 1929-ben a bankok 729 millió dollárnyi rekordnyereséget értek el, mégis teljesen ki voltak szolgáltatva az ingatlanpiacnak. Nagyon úgy fest, hogy mind a nagy gazdasági világválság, mind a jelenlegi krízis gyökerei a túlzottan nagy fogyasztói adósságokból erednek. A szerzők végső hipotézise az, hogy azon válságok, amelyek fogyasztói adósságokból indulnak, gyorsan és erősen át tudnak terjedni a pénzügyi rendszerre.

A legális protekcionizmus korlátozása

JAGDISH BHAGWATI-ARVIND PANAGARIYA:
LEGAL TRADE BARRIERS MUST BE KEPT IN CHECK
FINANCIAL TIMES 2009.06.11

*Habár a világ vezető országai egyetértene-
nek abban, hogy a jelenlegi körülmények
között – a krízis közepette – egyáltalán
nem volna kívánatos a gazdasági protekcionizmus elterjedése, számos fejlett
ország politikájában protekcionista lépéseket figyelhetünk meg. Gondoljunk csak
az Egyesült Államok, Franciaország, Kanada, Ausztrália vagy épp Brazília saját
személygépkocsi-iparának nyújtott támogatásaira. Felmerülhet a kérdés: vajon a
G20 csak a levegőbe beszél? Ennyire képmutatóak volnának?*

A protekcionizmusnak két fajtája létezik, melyeket semmiképp nem volna szabad egy kalap alá vennünk: a legális és az illegális protekcionizmus. Előbbi csoportjába tartoznak mindazok az intézkedések, amelyeket a WTO bizonyos helyzetben – például makroökonómiai válság esetén – legitimál. Az autóiiparnak nyújtott hitelek azonban illegális protekcionista lépések; bizonyosan nem felelnek meg a WTO szabályainak, hiszen azok szektorspecifikus, explicit támogatások.

Érdekes, hogy még Barack Obama is – korábbi ígérete ellenére – hasonló lépésekre szánta el magát. Sem ő, sem a világ más nagyhatalmainak vezetői nem igen válogattak az intézkedések azon repertoárjából, amelyek kevésbé ütköznek a WTO-szabályozással, holott ilyen lehetőségek igenis léteznek. Hogy csak egy példát említsünk: az autóiipar megsegíthető volna a gépkocsik beszerzésére adott, nem diszkriminatív támogatásokkal is, amelyek egyaránt kedveznek a hazai és az importtermékek eladóinak. Ezzel

szemben az illegális protekcionista lépések aláássák azokat az eredményeket, amelyeket a világszervezet az elmúlt évtizedekben elért.

A WTO azonban bizonyos körülmények között megengedő a legális protekcionizmussal szemben. Az országok a szabályok megszegése nélkül védhetik meg a hazai vállalatokat a külföldi versenytől, léphetnek fel a dömping ellen, emelhetik a vámokat az aktuálisról a maximális szintig (mint tette Mexikó az 1994-es pezóválságnál) vagy diszkriminálhatnak kormányzati szinten (az Egyesült Államok például megtagadhatja bizonyos államoktól a javaihoz és szolgáltatásaihoz való hozzáférést). Az elmúlt időszakban különösen az antidömping intézkedések terjedtek el, de a vámtarifák emelésére is volt példa a lábbelik (Kazahsztán, Ekvádor), az acél (India, Indonézia, Vietnám, Oroszország) és a gépkocsi (Oroszország) esetében.

Értelemszerű, hogy senki nem liberalizálna, ha ezáltal teljesen kiszolgáltatottá válna, és nem maradna semmilyen lehetősége megvédeni saját gazdaságát. A gond csak az, minél többen keresik az efféle kiutat a válságból, annál gyengébb lábakon fog állni a liberalizált kereskedelmi rendszer egésze. Ha egy ország felelőtlen protekcionista intézkedésre szánja el magát, azt könnyedén követheti egy másik állam megtorlása. Ezen lépések sorozata pedig legrosszabb esetben akár vámháborúhoz is vezethet. Ugyanakkor bízunk abban, hogy tanultak az országok a harmincas évek eseményeiből. Ha a figyelmeztetések nem is eredményesek, egy esetleges retorzió fenyegetése az lehet. Reméljük, hogy a világ országai elkerülik az egymást kölcsönösen romba döntő elzárkózás politikáját.

VARGA MÁRTON

SPIRÓ GYÖRGY: FOGSÁG

(részlet)

Gaius Lucius egy salutatió¹, a gyermek Uri füle hallatára, azt mondta Józsefnek:

- Szerintem többet kereshetnél, József, ha selymet és muszlint hoznál be. Én minden mennyiségre vevő vagyok.

Nem kósza ötlet, nem udvarias kérés volt, hanem parancs. József elsápadt, bólintott, és napokig elveszetten téblábolt otthon.

Annyit Uri is konyított a kereskedelemhez, hogy selymet és muszlint a messzi Keletről behozni kockázatos vállalkozás. E két finom szálú anyagnak óriási divatja lett Rómában, ahol a mesés vagyonokat felhalmozó szenátorok és lovagok minden pénzt megadtak, hogy magukat és családtagjaikat kényeztessék, de ha egy-egy szállítmány a hosszú úton szerencsétlenül járt, a befektetett pénz elveszett, és igen nagy összeget kellett e két ritka anyag meghozataláért befektetni. A messzi Kínából és Indiából vagy Abesszínián, így Afrikán, vagy a Parthus Birodalmon, tehát Ázsián és Kis-Ázsián át vezetett a selyemút, az ottani vad törzsek birtokai között, s hogy a rablók a karavánokat békén hagyják, le kellett fizetni a törzsi vezetőket, akik rengetegen voltak, minden tizedik-huszedik mérföldnél másik törzs területének a határa kezdődik, mint mesélték. A megbízott helyiek aztán vagy átadták nekik a pénzt, vagy eldugták, s az utóbbi esetben a selyem nem jutott tovább. A provinciákon megtermelt termékek Rómában százszoros áron kerültek eladásra, de a selyem és a muszlin ára akár tízezer-szeres is lehetett a távolság, a kockázat és a divat miatt.

[...]

Értette Uri az apja félelmét, de azt is felfogta, hogy Gaius Lucius nem kíván lehetetlent. A Parthus Birodalomban, az egyik selyemút közbeeső állomásán rengeteg zsidó élt, ők nem tértek vissza Babilonból Júdeába annakidején, és a palesztinai és egyiptomi zsidók révén, Alexandrián keresztül tartották a kapcsolatot Rómával, illetve a másik nagy keleti kikötőben, Antiokhiában, a szír fővárosban éltek, s onnét kereskedtek. Évszázadok óta kialakult, szilárd, a zsidóságon belüli kereskedelmi kapcsolat volt ez, és a háborúk sem tudták megzavarni. Kereskedni mindig muszáj, legfőképpen van idő, amikor edények, szepítőszerek és ennivaló helyett fegyvereket kell szállítani.

József nem vágyott nagy haszonra, engedékeny tárgyaló volt egész életében, a lánckereskedelem közeli és távoli résztvevőivel igyekezett szívélyes viszonyt ápolni, ezt hosszabb távú befektetésnek vélte.

[...].

József azonnali készpénzt ajánlott a selyemüzletben való elhanyagolható, s kezdetben bizonyosan veszteséges részvétele fejében. Volt, aki tőkeerős lévén elutasította az ötletet, s volt, aki elfogadta, vagy mert éppen rászorult, vagy mert kapzsiság lakozott benne. Különös házakban fordult meg Uri az apjával, furcsa életmódokkal, elképesztő szokásokkal találkozott, s ekkoriban vált a meggyőződésévé, hogy mindenki a maga nyelvén érdemes beszélni. Uri csak arámiul és görögül tudott még akkor, akárcsak az apja, holott nem ártott volna arabul és egyiptomiul is tudniuk,

¹ Reggeli köszöntés az ókori Rómában, a kliensek összegyűlnek a patrónus házában, ahol élelmiszert kapnak. – a szerző magyarázata a regény más részében

mert jobb üzletet tudtak volna kötni. Az üzlet nem egyszerűen a haszonért köttetik, értette meg gyerekként Uri, hanem a mulatság és a társaság kedvéért legalább annyira, ha nem éppen inkább.

E vendégeskedések során ismerkedett meg az abakusszal, azzal a több rekeszre osztott táblával, amelynek egymás fölött lévő rekeszeibe kavicsokat helyeztek, és a tologatásuk révén hihetetlenül gyorsan tudtak számolni. Uri hamarabb jött rá a rendszerre, mint az apja: a legelső rekeszben az egyesek, a fölötte levőben a tízesek, afölött a százások helyezkedtek el és így tovább, és nagyon gyorsan, oda se figyelve lehet összeadni, kivonni, vagyis szorozni és osztani is ezen a módon. Az abakusz a tízes számrendszeren alapult, a helyértékeket jelölte, bár ezt így nem mondta ki akkor senki. Otthon, az udvarban Uri a földre rajzolta a maga abakuszát, kavicsokat és fadarabkákat mindig lehetett találni, és büszke volt, hogy a számolásba fáradt apja néha kiballagott az udvarra és megkérte, számolná ki ezt vagy azt az összeget. A görög ábécé betűit használták egyébként a számolásra a zsidók is, az alfa volt az egyes, a béta a kettes, a gamma a hármas, a delta a négyes és így tovább, és nem volt könnyű az összeadás, a kivonás, a szorzás, az osztás, a négyzetre emelés és a gyökvonás hosszú betűsorait megfejtetni. Uri a többi gyereknek és a tanítójának is el akarta magyarázni e csodálatosan egyszerű számológép működési elvét, de azok meg se hallgatták: az abakusz nem része a zsidó hagyománynak.

Apja szorongva tárgyalt, hajsoltan és eltökélten, partnerei ráérősen, élvezkedve csevegtek, akár hajlottak a megegyezésre, akár nem; szívesen múltatták az időt csacska beszélgetéssel, s az üzlet komoly részleteit nagyvonalú legyintéssel elhessintvén temérdek római pletykát meséltek Józsefnek és fiának halkán heherészve, döcögősen nevetve vagy harsányan hahotázva, a térdüket csapkodva, az élet furcsaságain ámulva örvendve. Étellel és itallal is kínálták őket, apja többnyire elhárította, Urinak azonban innia kellett, rátukmálták, s gyerekként sokszor került ki e bérházakból, magánpalotákból, viskókból szédelegve, részegen.

Végül József közel százezer sestertiusért² került bele a selyemüzletbe.

Őrült nagy összeg, ha meggondoljuk, hogy egy provinciát vezető prefektus évi fizetése ennek a két és félszerese, és lovaggá már négyszer ekkora vagyoni birtokában válhat az ember. Ez a százezer sestertius nem József saját pénze volt, sose volt jelentős forgótőkéje, családjával napi néhány asból³ és a sportulából⁴ tengődött (Uri tészerája⁵ még nem volt meg akkor). Az összeg egy részét a római zsidó bankárok kölcsönözték évi negyven százalékos kamatra (az ilyen magas uzsorát mind a zsidó, mind a római törvények a legszigorúbban tiltották), részben pedig Gaius Luciustói kapta kölcsön mindössze évi tíz százalékos kamatra; ez két százalékkal volt alacsonyabb, mint a hivatalos római banki kamat.

József lefogyott, a szeme körül elmélyültek és elkékültek az árkok, éjszakákon át nem aludt, csak járkált az udvaron, és imádkozott Istenhez, hogy jó legyen a széljárás,

2 Ókori római pénzérme (1 sestertius = 4 as) – *a szerk.*

3 Római pénzegység: egy font tömegű bronzpénz – *a szerk.*

4 Szatyor, azoknak a javaknak a szállítására szolgált, amelyeket a kliensek a patrónusuknál szedhettek maguknak össze ingyen. – *a szerző magyarázata a regény más részében*

5 Ólomlapocska (a mai szociális kártya őse – *a szerk.*), amelynek felmutatásával a római proletárok megkapták a havi fejkvótát borból, húsból és gabonából. – *a szerző magyarázata a regény más részében*

a hajók ne süllyedjenek el – a hajók ugyan biztosítva voltak, a hajózó társaságok gazdagok lévén, de a szállítmány maga általában nem, a kockázatot a kereskedők viselték –, és imádkozott azért is, hogy a megállapodásokat tartsák be az arabok meg az egyiptomiak meg az alexandriai görögök, az egész megbízhatatlan banda, nem beszélve azokról a távoli törzsekről, amelyeknek még a nevét se tudni, amelyek valahol Tibetben, Kína és India között a nagy hegyek oldalában, sivatagi vidékeken szállítják az árut, valamint – ezért ajánlatos volt külön imádkozni – hogy a zsidó maffia ne figyeljen fel rá, és ne átkoztassa ki a római zsidó vénekkel. Volt ilyen próbálkozás, mint később kiderült, de mert a római zsidó vének jó része a zsidó bankárokhoz erősen kötődött, sőt némelyikük éppenséggel bankár volt, nem állt érdekükben József tönkretétele, és a dolgot a negyven százalékos kamat reményében elsimították.

A hitel lejáratakor Józsefnek nem volt annyi pénze, hogy a zsidókat is, a lovagot is kifizesse. Gaius Luciustól halasztást és újabb harmincezer sestertius hitelt kért, meg is kapta, abból és a keresményből kifizette a zsidó bankokat, és csak a harmadik év végén tudta Gaius Luciusnak a tartozását megadni. Addig mást sem tett, mint szenvedett és aggódott. Fellélegezni egyetlen napig se tudott: mihelyt a zsidó bankárok bezsebelték a kamatostul visszaadott kölcsönt, József átmeneti védettsége megszűnt, és a nyakára telepedett a zsidó selyemmaffia. Jutalékot követeltek az üzletből, noha József nem velük, hanem az arabokkal szerződött. József tőlük is haladékot kért, s miután kinyögte az adósságát Gaius Luciusnak, azon túl minden szállítmány után kénytelen volt a zsidóknak is leadni tizenöt százalékot, ami azt jelentette, hogy ő maga a selymen alig keresett valamit. Ezt persze senki nem hitte el neki, azt hitték, dúsgazdag, és csak a megtévesztés kedvéért él a családjával szűkösen. Igaz, a zsidók ettől kezdve nem bántották, sőt még az is előfordult, hogy egy-egy elakadt szállítmánynak a zsaroló hitsorsosok nézettek utána...

(Magvető, 2005.)

**A KÖZGAZDASÁGTUDOMÁNYI KAR ÁLTAL
A 2010. ÉVI KERESZTFÉLÉVES FELVÉTELI ELJÁRÁSBAN MEGHIRDETETT
MESTERSZAKOK**

Munka- rend	Finanszí- rozási forma	Mesterszak neve	Költség- térítés (forint)	Kép- zési idő (félév)	Irány- szám (fő)	Felvételi követelmények
Nappali	Államilag támo- gatott	Közgazdálkodás és közpolitika	-	4	40	Írásbeli vizsga: aktuális közpolitikai és nemzetközi kérdések közgazdasági elemzése Szóbeli vizsga: motivációs beszélgetés
	Költség- térítéses		245 000			
Nappali	Államilag támo- gatott	Nemzetközi gazdaság és gazdálkodás	-	4	80	Írásbeli vizsga: aktuális közpolitikai és nemzetközi kérdések közgazdasági elemzése Szóbeli vizsga: motivációs beszélgetés
	Költség- térítéses		245 000			
Levelező	Költség- térítéses	Közgazdálkodás és közpolitika	300 000	4	40	Írásbeli vizsga: aktuális közpolitikai és nemzetközi kérdések közgazdasági elemzése Szóbeli vizsga: motivációs beszélgetés

**A KÖZGAZDASÁGTUDOMÁNYI KAR 2009. SZEPTEMBER 12-ÉN TARTOTTA
ÜNNEPÉLYES DIPLOMAOSZTÓ ÜNNEPSÉGÉT,
AHOL A VÉGZETT HALLGATÓK NEVÉBEN MAGONYI ERIKA, PÉNZÜGY SZAKOS
HALLGATÓ TARTOTT BÚCSÚBESZÉDET.**

Tisztelt Tanáraink, Szüleink, Barátaink és Rokonaink!

Azt hiszem, szavakkal ki sem tudjuk fejezni, mennyit jelent nekünk az, hogy ma itt vagytok, és velünk ünnepeltek. Köszönjük, hogy teljessé teszitek az örömünket.

Ugyanakkor Önök és Ti vagytok azok, akik nemcsak akkor vannak velünk, amikor a sikert kell ünnepelni, hanem akkor is ott voltak, amikor küzdeni kellett.

Hálásak vagyunk szüleink hitéért. Támogatásotok és bizalmatok nélkül nem állhatnánk itt.

Köszönet illeti az egyetem vezetőségét, tanárainkat, és az egyetem többi dolgozóját is, amiért idejüket, erejüket és szaktudásukat osztották meg velünk az itt töltött évek során.

Nem feledkezhetünk el a barátaink, hallgatótársaink segítségéről sem, akik bizony egy-egy jegyzettel, vagy pár biztató szóval támogattak bennünket még a leghetlenebbnek tűnő helyzetekben is.

Ebben az emelkedett pillanatban meg kell kérdeznem tőletek: ki az, aki nem akar sikeres lenni ebben a teremben? Mert ha van ilyen, akkor most álljon fel, dobja a kukába a sapkáját és távozzon.

Az élet a sikerről szól. Az egyetemi vizsgáink már sikerültek, de az élet vizsgái még előttünk állnak. Az egyetemi vizsgák könnyűek, mert a kérdésekre biztosan van jó válasz, de az élet kérdéseire nincsenek előre megírva a válaszok.

Egy Corvinusos diplomával nem az a kérdés, hogy megfelelő-e a képesítésed a szakmádhoz, hanem az, hogy van-e megfelelő szíved hozzá.

Jakab apostol azt mondta: „Kicsoda köztetek bölcs és okos? Mutassa meg az ő jó életéből az ő cselekedeteit bölcsességnek szelídségével.”

A munkánk igazi kérdése, hogy a bankszámlák rideg sorszámjai, a kimutatások és bizonylatok mögött tudjuk-e látni az embereket.

A részvényesek csak árfolyamokat látnak, de mi valójában nem számokkal, hanem életekkel dolgozunk. Feladatunk és felelősségünk sokkal nagyobb annál, mint hogy jó szakemberek legyünk.

Ne értsetek félre. Nem vagyok vak optimista. Tudom, hogyan működik a világ. De álljunk bármilyen cég szolgálatában is, elsősorban önmagunknak kell elszámolnunk, csak utána a feletteseinknek.

Ezért hiszem, hogy a diploma nem cél, hanem csak kulcs. Egy eszköz arra, hogy változást hozzunk.

Mindannyian itt vagyunk, és senki nem dobta el a sapkáját, mert sikeresek akarunk lenni. De a sikernek furcsa mértékegysége van. Mert mindenki másban méri.

A forint pedig nem a legjobb mérőszáma a sikernek. Nem a fizetésed nullától leszel nagy ember, hanem attól, hogy mennyit adsz belőle a rászorultaknak.

Mert a nap végén nem az számít, hány asszisztensünk van, hanem hogy hányan kérik este, hogy mondjunk még egy mesét.

(folytatás a 220. oldalon)

Nem azok leszünk, amit elérünk a szakmánkban. A karrierünk, a pozíciónk csak egy titulus a névjegykártyánkon. De az sosem lesz odaírva, hogy tisztességes család-apa, vagy kiegyensúlyozott családanya. Az önéletrajzunkban sem fog sosem szerepelni, hogy hány embernek segítettünk.

És ebben a korban van kinek segíteni. Mert a világ ma tele van kérdőjelekkel és a gazdasági válság nemcsak az emberiség válsága, hanem az emberségé is.

Minden generáció küldetése, hogy választ adjon kora kérdésére. Nekünk nem kisebb kérdés jutott, minthogy mi is lesz ezzel a világgal? Mi, közgazdászok, akkor tudunk válaszolni erre a kérdésre, ha van szívünk embernek maradni az üzleti érdekek között.

Dolgozzunk azért, hogy jobba tegyük az emberek életét. Figyeljünk a szívünkre, mielőtt az agyunkra hallgatunk. Érezzünk, mielőtt számolnánk. Éljük egy nagyobb célért, mint a szakmánk!

ENGLISH ABSTRACTS

ANDERS FOGH RASMUSSEN: PRIORITIES AS SECRETARY GENERAL OF NATO

Anders Fogh Rasmussen, former Prime Minister of Denmark and Honorary Doctor of Corvinus University, took office as Secretary General of NATO on the 1st of August 2009. This short article reviews the priorities that Mr. Rasmussen would like to further during his period in office. These are: achieving success in Afghanistan, developing NATO-Russia relations, a developing a special relationship with Mediterranean Dialogue and Istanbul Cooperation Initiative countries, and strengthening NATO and the European Union relations. The article was originally published in the 2009/2 issue of Society and Economy.

GYÖRGY BODA-PÉTER JUHÁSZ-MIKLÓS STOCKER: KNOWLEDGE AS A FACTOR OF PRODUCTION

The article argues that knowledge should be thought of as a factor of production with distinct characteristics. Government policies in Hungary however have greatly harmed the creation of new knowledge, because they have taken resources away from those areas where it takes time for the negative consequences to be felt. The production of knowledge is one such area. The continuation of this practice will lead to increasing social polarization and slowing growth.

TAMÁS SZENTES: CRISIS AND DEBATES ABOUT THE CRISIS

The most important questions arising concerning the current global crisis are the following: What is in crisis? Why is the crisis global? What is the historical background and roots of the crisis? What are the specific reasons for the crisis? The article attempts to answer these ambitious questions, and also to show how many explanations arising concerning the current crisis are one-sided and simplistic.

KATALIN ÉRSEK-ÁDÁM L. GULÁCSI: FINANCING MEDICINE IN SWEDEN

Historically Health Technology Assessment (HTA) agencies have focused on producing high quality assessment reports to inform decision makers. Now such organizations are increasingly undertaking or commissioning HTAs, to inform a particular resource allocation decision, appraisals, such as listing a drug on a national or local formulary, defining coverage and insurance plans, and issuing mandatory guidance on the use of health care technologies. The article presents a short review of the Swedish HTA practice, based primarily on the lecture of Prof. Ulf Persson, director of the Swedish Institute for Health Economics within a Hungarian-Swedish Health Economics Conference.

GYÖRGY SZEPESI: A FEW LESSONS FROM THE FINANCIAL CRISIS

The article analyzes the background of the current global financial and economic crisis. It studies the roots of the crisis by examining the North-American mortgage market and the securitization of mortgages. The paper introduces the concept of the "shadow-banking system" and attempts to prove that the failure of this is the main reason why the crisis will be prolonged and why it affects the entire economy. The paper is published in two parts, the current issue contains part two.

FERENC KONDOROSI: OBAMA AND THE NEW WORLD ORDER IN LIGHT OF THE ECONOMIC CRISIS

In treating the current global economic crisis, politicians and analysts increasingly refer to a "new world order". The paper examines this concept, its different meanings and historical evolution, as well as the role it plays in the rhetoric of the Obama-administration.

KÁROLY FAZEKAS–MÓNICA BÁLINT: THE STATE OF THE HUNGARIAN LABOUR MARKET IN 2007-2008

Hungarian employment policies must first and foremost confront the labor market consequences of the unfolding world economic crisis. In late 2008 it was already visible that mass layoffs could not be avoided in the months that followed. The rise of the unemployed further deteriorates the labor market outlooks of the low skilled, the young, the senior and anyone else wishing to (re)enter the labor market.

ANNAMARIA ARTNER: CRISIS MANAGEMENT IN IRELAND

Ireland has been the shop window country of the neoliberal world order in the 1990s and has been looked at as a model to be followed even in Hungary. With thoughtful analysis, however, one could have easily realized, that the low-tax, financial services-driven economy has mainly imported its successes. Its GDP and export growth, the advance in employment was due first of all to the foreign direct investments. The Irish credit crisis was generated on the American sample but on own grounds. With the hang of the American growth on which the Irish economy is very much dependent, his resulted the biggest and fastest crash in the euro zone. The skyrocketing unemployment and the heavy imbalance of the budget were the main symptoms of the crisis. As the whole economy so the receipts of the government are exposed to the activity of the foreign companies. Hence the contraction of the foreign sector suddenly caused a big deficit what could be handled by indebtedness, i.e. emission of state bonds only. The Irish government managed the crisis by bank rescuing measures, with nationalization in the row, and by decreasing spending and increasing taxes mainly on the expense of the labour. As in the past, the recovery

can be expected from the boost of the world market, first of all from the American production.

JÁNOS HOÓS: THE SITUATION OF THE NEW EU MEMBER STATES AFTER THE ERUPTION OF THE FINANCIAL-ECONOMIC CRISIS

The article contains the reflections of the author on the paper by Krisztina Vida entitled "Macroeconomic trends in the New EU Member States before the Crisis" (Köz-Gazdaság volume 4, issue 2). The author agrees with the review provided by Vida, and mainly tries to analyze how the pre-crisis economic paths and recent crisis management efforts of the new member states will influence their future. His main criticism concerning Vida's article is that she gives no guidance on this issue.

CRISIS AND REGULATION. INTERVIEW WITH ÁDÁM FARKAS, THE NEW CHAIRMAN OF THE HUNGARIAN FINANCIAL SUPERVISORY AUTHORITY

Ádám Farkas earned his diploma at Corvinus University and gained practical experience in various positions in the banking sector. As the new chairman of the financial supervisory authority, he feels that the authority needs broader instruments, but he also believes in the sectors capacity for self-regulation. In his opinion it is not reasonable to put all the blame for the current crisis on the banking sector. Learning from the crisis and avoiding similar mistakes in the future is an imperative.

SZERZŐINKHEZ

A Köz-Gazdaság szívesen fogad a közgazdaságtudomány tárgykörébe tartozó minden olyan tanulmányt, amely hozzájárul a hazai közgazdasági gondolkodás fejlesztéséhez. A kéziratok elkészítésekor a szerkesztőség a következőket kéri figyelembe venni:

A tanulmányokat elektronikusan kérjük elküldeni (balazs.szentivanyi@uni-corvinus.hu címre), lehetőleg MS Word (doc) formátumban

- Egy tanulmány átlagos hossza 1 szerzői ív (40 ezer karakter, szóközökkel együtt). Kérjük szerzőinket, hogy ettől legfeljebb kismértékben térjenek el felfelé.
- A tanulmány rendelkezzen rövid, legfeljebb 100 szavas összefoglalóval, amelyet angolul is el kell készíteni.
- A fejezetcímeket arab számokkal kérjük jelölni. Az alfejezetek esetén a főfejezet sorszámát is meg kell adni: 1, 1.1., 1.1.1., 1.2.2. stb.
- Az ábráknak legyen aláírása, a táblázatoknak címe, illetve legyenek arab számokkal sorszámozva. A táblázat vagy ábra tartalma lehetőleg legyen a főszöveg ismerete nélkül is értelmezhető. Minden esetben szükséges az adatok forrását feltüntetni az ábra vagy a táblázat alatt. *Az ábrák legfeljebb két szintet tartalmazzanak.*
- Egyenleteket, képleteket a sorok jobboldalán zárójelbe tett arab számokkal kell jelezni: (1), (2) stb.
- Hivatkozások, jegyzetek
 - A hivatkozásokat a főszövegben, szögletes zárójelben kérjük megadni [szerző évszám] formátumban. Pl: [Szentés 1999]
 - Pontos idézeteknél minden esetben szükséges megadni az oldalszámot is [szerző évszám: oldalszám] formátumban. Pl. [Szentés 1999: 312]
 - A jegyzetek a főszöveg kiegészítésére szolgálnak, számukat a feltétlenül szükséges minimális szintre kérjük csökkenteni.
- Hivatkozott irodalom: a tanulmány végén kérjük felsorolni a szövegben hivatkozott irodalmakat az alábbiak szerint:
 - Könyvek
Szerző neve (kiadás éve): *Cím dőlt betűkkel*. Kiadó, kiadás helye
pl: Szentés T. (1999): *Világgazdaságtan*. Aula, Budapest
 - Könyvfejezetek
Szerző neve (kiadás éve): „Fejezet címe idézőjelek közt”. In: Szerkesztő neve: *Kötet címe dőlt betűkkel*. Kiadó, kiadás helye
pl. Stern, N. és Stiglitz, J. (1997): „A Framework for a Development Strategy in a Market Economy” in: Malinvaud, E. (szerk): *Development Strategy and Management of the Market Economy*. Oxford University Press, Oxford
 - Folyóiratcikkek
Szerző neve (megjelenés éve): „Cím idézőjelek közt” *Folyóirat neve dőlt betűkkel*. évfolyam(szám): oldalszámok.
pl: Kydland, F. E. (2006): „Aggregált mennyiségi elmélet” *Köz-Gazdaság* 1(2): 19-35.
 - Internetes hivatkozások: Szerző neve (megjelenés éve): *Cím dőlt betűkkel*. Teljes URL. Lekérdezés dátuma.
pl. Rodrik, D. (2006): *The Disappointments of Financial Globalization*. [http://ksghome.harvard.edu/~drodrik/The Disappointments of Financial Globalization \(November 2006\).doc](http://ksghome.harvard.edu/~drodrik/The%20Disappointments%20of%20Financial%20Globalization%20(November%202006).doc). Lekérdezve: 2007. 03. 13.